

Édes Anyanyelvünk

XXI. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

1999. JÚNIUS

ÁRA: 70 FORINT

A magyar nyelv ünnepe

**Hámori József kulturális miniszter ünnepi köszöntője
a magyar nyelv hetének országos megnyitóünnepségén
(Salgótarján, 1999. április 12.)**

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, kedves Nyelvművelő Barátaim!

A kulturális kormányzat nevében tisztelettel köszöntöm Önöket a magyar nyelv ünnepe, „A magyar nyelv hete” című szakmai fórumon. A rendezvény alapvető célja és feladata, hogy az új évezred küszöbén fokozott mértékben hívja fel a társadalom figyelmét a nyelvi kultúránk iránti felelősségre és az anyanyelvi kultúránk ápolása iránti kötelezettségre.

A nyelvi kultúra védelme és korszerűsítése európai integrálódásunk küszöbén különösen fontos kérdés. A közeli európai integrációban a bennünket megillető helyet, nyelvi és kulturális értékeink érvényesülését és végcélként nemzeti felemelkedésünket csak kellő nyelvi és nemzeti tudat, illetve önbecsülés birtokában érhetjük el, amelyről Babits Mihály a következőket mondotta: „Magyar vagyok: lelkelem, érzésem örökséget kapott, melyet nem dobok el; a világot nem szegényíteni kell, hanem gazdagítani. Hogy szolgálhatom az emberiséget, ha meg nem őröm magamban minden színét, a magyarság kincsét” – s hozzátenném, legrangosabb, egyedülálló kincsét, az anyanyelvet!

Azt az anyanyelvet, amely a szomszédos népek nyelvével kölcsönhatásban, de szerkezeti, nyelvi egyediségét évszázadokon keresztül megtartva fejlődött Pázmány Péter, Zrínyi Miklós, Vörösmarty, Arany János, Kosztolányi irodalmilag is különleges közvetítő eszközévé, egyben pedig a mai magyar kultúra, nemzeti örökségünk legfontosabb, legjellemzőbb, nemzetfenntartó elemévé.

Szókincsünkre jellemző a magyar nyelv befogadó jellege. Mint Kodály Zoltán mondta: „minél több közünk van az európai kultúrához, annál nagyobbra nő a magunké is”. S valóban, ahogy Zolnai Béla írja egyik tanulmányában, a szükséges idegen szavak átvétele és asszimilációja nagymértékben járult hozzá nyelvünk gazdagodásához. Ugyanakkor – s ez már újabb idők tapasztalata – az idegen hatások mértéktelen felerősödése a nyelvi tisztaság romlásához is vezet(het) – mint erről a hét folyamán nyilván szó lesz. E (szomorú) újabb kori tapasztalatok vezették a Kulturális Minisztériumot, amikor az Anyanyelvápolók Szövetségével együtt kiírt pályázati felhívásban a társadalmi nyelvhasználat negatív jelenségeinek feltárására, azok kiküszöbölésére, illetve a megfelelő változatokkal való felváltására kéri fel a pályázókat. E nyelvművelő mozgalom, illetve pályázat céljára a tárca 15 millió Ft állami támogatást biztosított.

Hölgyeim és Uraim! A harmadik évezred mérföldköi nyelvünk és a nyelvművelés történetében is. Nem véletlen, hogy a magyar nyelv hetének ez évi központi rendezvénye is anyanyelvünk helyzetét és jövőjét választotta tárgyként és központi gondolatául.

Remélem, és bízom abban, hogy a most kezdődő előadás-sorozat pozitív visszhangot ébreszt az egész magyar közvéleményben, és meggyőző erejével nyilvánvalóvá teszi mindenki számára, hogy a jövő évezredben az anyanyelv formálása és – ami ettől elválaszthatatlan – a gondolkodás kiművelése az egyén boldogulásának és a társadalom előrehaladásának záloga és elengedhetetlen feltétele.

E gondolatok jegyében köszönöm meg valamennyi nyelvművelő eddig végzett áldozatkész, értéketermelő munkáját, és kívánok további tevékenységéhez töretlen alkotóerőt; az ünnepi rendezvénysorozat lebonyolításához sok sikert.

A magyar nyelv hete 33. országos rendezvénysorozatát e gondolatok jegyében ezennel megnyitom.

A TARTALOMBÓL:

**Deme László:
Nyelvhasználati
finomságok**

**Bán Ervin:
Közlési szabályok,
nyelvi szint,
nyelvi nevelés**

**Dr. Bandur Szilvia–
Dr. Grétsy Zsombor:
Dokiduma**

**Kemény Gábor:
Nyelvi mozaik**

**Timár György:
Magyar eredetű idegen
szavak**

**Dóra Zoltán:
Beszélő harangok**

**Balázs Géza:
1997 és 1998
divatszavai**

**És:
digitális nyelvújítás,
pontozó,
keresztrejtvény,
nyelvész-leletek**

Jó éjszakát, kisleány...

A dal valahogy így kezdődik, s ha jól emlékszem, az is benne foglaltatik, hogy az álom ringasson el. E homályos töredéket a rádió egyik műsorvezetője ébresztette fel emlékezetemben. Késő esti műsort ugyanis ezzel a köszöntéssel kezdte: *Jó éjszakát kívánok!* Egy idő óta viszont így üdvözlö bennünket: *Jó estét kívánok!* Vagyis a rokonszenves hölgy helyesbített! Ennek szívből örülök. Meg kell vallanom, hogy korábbi köszöntése után azt vártam, hogy valamilyen álomba ringató beszélgetést fogok hallani. Nem ez történt. Műsorai érdekesek, izgalmasak. Sőt, ébresztően katarikusak. A kedves műsorvezetőnő közben bizonyára rájött, hogy *jó éjszakát*-t annak kívánunk, akitől este vagy estefelé elbúcsúzunk, s – a dal szerint – azt óhajtjuk, hogy az álom ringassa el.

Az utolsó mondat cikkemnek jó befejezése lehetne. De a *Jó éjszakát!*-nak van folytatása is. A mindvégig ébren tartó, lelket és szellemet serkentő beszélgetéseket a műsorvezetőnő a régi, kedvelt köszöntésével fejezi be, de egy szóval megtoldva: *További jó éjszakát kívánok!* Úgy látszik, nem akarja feladni ezt a szép és ősi köszöntést. Osztozom szándékában. Am a *További jó éjszakát!* formula mégis sántít. A *további* teszi bicegővé. Mert mit is jelent a *további*-val kiegészített *Jó éjszakát?* Komolyan meggondolva, azt, hogy eddig is jó éjszakájuk volt a hallgatónak, kellemesen pihentek, s ezt most folytassák tovább. Mivel azonban engem sohasem ringat el az álom e műsort hallgatva, a *további*-t nem veszem tudomásul, csak a *Jó éjszakát!*-t.

Kiss Lajos

A szerző egyetemi docens Szegeden. A szerk.

TARTALOM

Hámori József: A magyar nyelv ünnepén	1
Kiss Lajos: Jó éjszakát, kisleány.....	2
Deme László: Nyelvhasználati finomságok	3
Bán Ervin: Közlési szabályok, nyelvi szint, nyelvi nevelés	4
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik.	5
Maróti István kérdéseire Szende Aladár válaszol	6
Dr. Bandur Szilvia–Dr. Grétsy Zsombor: Dokiduma	7
Holczar József: Az asszociáció humora	8
Graf Rezső: „Öh, élet Karneválja”	8
Ilosvai Ferenc: „Nem középiszkolás fokon...”	9
Buvári Márta: „Büntetendő segítségnyújtás” és más zagyaságok ...	9
Minya Károly: Szószótár-díjas üzletek Nyíregyházán	10
Zimányi Árpád: Show-sokk	10
M. K.: Nyelvi nagyképűség	10
Nyíri Péter: Tájékoztató tájékoztatók	10
Pásztor Emil: Ünneprontó szöveghibák	11
Dóra Zoltán: Beszélő harangok	11
Faltysné Ujvári Anna: Termosz a falon	11
Dr. Vértess László: Az egészségügyi nyelv pongyolaságairól	11
Timár György: Magyar eredetű idegen szavak	12
Kortesharju, Jouni: A magyar helyesírásról, finn szemmel	12
Balázs Géza: 1997 és 1998 divatszavai	13
Bódi Zoltán: Számítógépes honosítási szolgáltatás	13
Kósa Ferenc: A nyelvtudomány szakszavai – magyarul	14
Tátrai Szilárd: Stilisztika és gyakorlat.	14
Kemény Gábor: Antik stíluselméletek Gorgiasztól Augustinusig	15
Grétsy László: Szűts László: Szójátéktár	15
-a -e: Nyelvi illemtan	15
Tatay Éva: Aranka György nyelv- és beszédművelő verseny	16
Rónai Béla: Babits Mihály nyelvhasználati verseny	16
T. E.: Az Anyanyelvpolók Erdélyi Szövetségének közgyűlése	16
Dété: A Magyar Versmondásért Alapítvány	16
Versmondó tábor	16
Hírek	17
B. G.: Címzavak az új értelmező szótárhoz (5.)	17
Pontozó	18
Keresztretjévény	19
Takács Tibor: Gyönyörű, zöngés mássalhangzó	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvpolók Szövetségének évente ötször – februárban, áprilisban, júniusban, októberben és decemberben – megjelenő folyóirata

Megjelenik

a Magyar Tudományos Akadémia Magyar Nyelvi Bizottságának és a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:

az Anyanyelvpolók Szövetsége

Felelős szerkesztő és kiadó:

Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:

Balázs Géza
Kemény Gábor
Maróti István

A szerkesztőség címe:

1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27.
Telefon: 352–8981

Postacím:

1364 Budapest, Pf. 122.
A lap a Világhálón is olvasható:
http://www.lib.jgytf.u-szeged.hu/edes_anyanyelvunk/

Terjeszti:

a HELP, a Bp.-i HIRKER Rt., az NH Rt., a Könyvtárellátó Kht. és több más terjesztő.

Előfizethető

bármelyik hírlapkézbesítő hivatalban, valamint közvetlenül vagy postautalványon a Magyar Posta Rt. Hírlap-előfizetési és Elektronikus Postaigazgatóságán (HELP), amelynek címe: 1900 Budapest, VIII., Orczy tér 1. (Kérésre az iroda postautalványt küld!)
Előfizetési díj: egy évre 350 Ft
Számonekenti ár: 70 Ft
Az Anyanyelvpolók Szövetségének tagjai a lapot a tagdíj fejében illetménylapként kapják.
Belépési nyilatkozat és csekk kérhető: Anyanyelvpolók Szövetsége, 1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4.

Az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottsága:

Balázs Géza
Bencédy József
Deme László
(a szerkesztőbizottság elnöke)
Fábián Pál
Grétsy László
Kemény Gábor
Maróti István

Lapunk kiadását a József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány, a Nemzeti Kulturális Alap, az Oktatási Minisztérium és a Soros Alapítvány segíti.

ISSN 0139-0457

Nyomdai munkák:

CERBERUS Kft.
1054 Budapest, Kálmán I. u. 23.
Telefon: 332–3511
Felelős vezető: Schmidt Gábor

A fogalmazás durva hibáit könnyű észrevenni. Nehezebb az eligazodás akkor, ha valami jónak tűnik, de valahogy mégsem az. Igényesebb levelezőink ilyenkor fordulnak hozzánk kétségeikkel, s magunk is ilyen esetekben kényszerülünk aprólékos vizsgálatásra.

Nézzünk meg két példát közelebbről!

1.

Nehéz kérdést tett fel régi kedves debreceni levelezőm. Hogy melyik vonatkozó névmás a helyénvaló itt: „A könyvet, *ami* a kezében volt, letette az asztalra”; vagy pedig: „A könyvet, *amely* a kezében volt, letette az asztalra”.

Nyelvművelő kézikönyvünk az *ami*-vel való visszaütést ilyen helyzetben bocsánatosnak, de kevésbé választékosnak ítéli; inkább köznapinak és szépirodalminak minősítve. Érdemes azonban megnéznünk: a kettő közti különbség valóban csak stílusértékből-e.

Kanyarodjunk neki!

„Egy könyvet látott, *ami* a földön hevert”. A földön bármi heverhet, de könyv aránylag ritkán. Itt a *könyv* sokféle, sőt szinte bármiféle tárggyal állhat szemben; maga az a meglepő, hogy könyv. Nem valamelyik könyv, nem egy bizonyos könyv; csak könyv, nem pedig ceruza, kalapács vagy rumosüveg. Az *ami* úgy utal rá, mint tárgyaknak egy fajtájára.

No de: „Azt a könyvet kereste, *amelyet* tegnap olvasni kezdett”. Itt a *könyv* nem tárgyak egyik fajtája, hanem a könyveknek meghatározott egyede. Ez a könyv nem ceruzákkal, kalapácsokkal, egyebekkel áll szemben, hanem minden más könyvvel; erre az *amely* vagy akár az *amelyik* utal helyesen.

Ha tehát ugyanazzal a szóval tárgyak, dolgok egy bizonyos fajtájára utalok, az *ami* helytálló; azt jelzi: nem más fajta tárgy. Viszont a tárgyak valamely fajtájának egy bizonyos egyedére az *amely* utal pontosabban; azt jelenti: éppen az, nem valamelyik más abból a fajtából.

Nehéz ez? Hát lehet! De csodálatos képessége a nyelvnek, hogy a gondolatot ilyen árnyalati pontossággal tudja követni és tükrözni. – Ha jól használjuk.

S most kell választ adnom a feltett kérdésre. Azt mondhatom, amiért sokan szidták már a nyelvművelőket: egyik sem rossz, mindkettő más. Ezért azzal csúfolnak minket, hogy nekünk „így is jó, úgy is jó”. Pedig ez nem így igaz! Olyan ez, mint a sokat emlegetett *kutya* és *eb*. Jó mind a kettő, csak más és más helyzetben. Nincs *ölkutya*, *vérkutya*, csak *öleb* és *véreb*; és nincs *kiseb*, *nagyeb*, sőt *eb hideg* sem, csak *kiskutya*, *nagykutya* és *kutya hideg*.

Nos tehát: Ha azt kívánjuk kifejezni, hogy a kezében nem virágcserep volt, sem papucs, sem fürdőnadrág, hanem egy – akár milyen – könyv, akkor így helyes: „A könyvet, *ami* a kezében volt, letette az asztalra”. Ha viszont könyveket rakosgatott, s az éppen a kezében levőről van szó, így hang-

zik pontosan: „A könyvet, *amely* (vagy: *amelyik*) a kezében volt, letette az asztalra.” Tehát nem stíluszint vagy igényességi szint kérdése. Az elsőt így folytathatnánk: „... és egy vázát vett fel”. A másodikat: „... és egy másikat vett fel.”

Az *ami* tehát tárgyra utal vissza, mégpedig a fajtájára. Csak vigyázzunk: ne ékeződjék közéjük más tárgy neve, mert akkor bizony arra érhető! Mint ha azt mondanám: „A könyvet az asztalra tette, *amit* a kezében tartott”. Hát nehéz lehetett kézben tartani – az asztalt!

S hogy ez nem az én tréfám, hadd bizonyítsam egy anekdotával, *amit* a rádióban hallottam. (Nem *amelyet*, mert a rádióban sok egyebet hallani; ez tehát műsorfajta, nem egyed.) Egy borítékról szólt, *amely* (tudniillik: az a bizonyos boríték) félig kilógott a főorvos zsebéből. A folytatást szó szerint idézem: „Ez hozhatta izgalomba a vonaton működő zsebtolvaj fantáziáját, *amit* alkalmas pillanatban ki is emelt onnan”.

Máig is töröm a fejem: honnan és hogyan sikerült neki kiemelni – a *fantáziát*. Merthogy az *ez* túl messze van, a *boríték*, amire utalna, még messzebb. Itt még az *amely* sem segítene. Csak ez: „és alkalmas pillanatban ki is emelte onnan.”

Nem elég tudni: mit akarunk mondani. Jó azt is: hogyan!

2.

A másik kérdésbe magam ütköztem bele.

Egyik sajtótermékünk saját rádióreklámjában azzal próbál kedvet csinálni olvasóinak, hogy a lap – idézem –: „ezentúl a rejtvényfejtők kedvében is jár”. Nem tudom: korábban miükben járt a rejtvényfejtőknek, csak azt, hogy ezentúl a *kedvükben* is.

Ugye érezzük, hogy itt valami sántít. A *kedvében jár* szemléletes, de képletes kifejezés. Ragozásában semmi különös nincs: *kedvemben jár*, *kedvedben jár*, *kedvében jár*. Elébe tehetjük: *nekem*, *neked*, *neki*; de ez nem kötelező. Ám ha mégis, akkor így; tehát részeshatározó alakú névmást.

S itt a bökkenő! Mert ha nem névmást kapcsolunk hozzá, hanem tartalmas főnevet, annak is részeshatározói alakban kell állnia. Figyeljünk: az orvos a betegnek *hasznára van*; az átdolgozás a kéziratnak

javára válik; a rossz jegy a diáknak *kedvét szegi*; a kézbesítőnek *feladata* a címet megkeresni.

A részeshatározónak *-nak/nek* a ragja, mint a birtokos jelzőnek is. Ám nagy különbség az, hogy ezt ki kell tenni! – Mégis: egyre többen szegik meg ezt a szabályt. Ugy érezve: ha nem kötelező a *-nak/nek* kitétele az ilyenekben: az asztalnak a sarka, mert mondhatom: az asztal sarka; akkor a *-nak/nek* általában elhagyható. Igen ám! De ez birtokos szerkezet, nem részeshatározó! A *fiú* szándéka: az *ő* szándéka; a *kézbesítő* feladata: az *ő* feladata. De ha ezt mondom: „A *fiúnak* szándéka levizsgáznai”, „A *kézbesítőnek* feladata a kéz-

besítés”, akkor ez nem az *ő* szándéka, az *ő* feladata, hanem *neki* szándéka, *neki* feladata. Ez a rag, a részeshatározó, nem hagyható el.

A kettőt persze nem mindig könnyű elválasztani egymástól. De többféle próbája is van. – Az egyiket az imént bemutattuk. Ha így oldhatom fel: az *ő* szándéka, akkor birtokos jelző, és a *-nak/nek* elhagyható (legalábbis a rövid, közvetlen kapcsolatokban). De ha *neki* szándéka, akkor részeshatározó, és kötelezően ragos. – Figyeljük azt is, hogyan kapcsolódik a folytatás a *-nak/nek* ragos alakhoz. „A *fiúnak* a szándéka”, „A *kézbesítőnek* a feladata”: itt a kapcsolódó főnév névelőt kíván, a szerkezet tehát birtokos, s így lehet ragtalan. De ezekben: „A *fiúnak* szándéka, hogy...”, „A *kézbesítőnek* feladata, hogy...”: ezek részeshatározók, ragjuk nem hagyható el.

És még egy próba! Tegyük át őket tagadásba, s máris szembe öltik a különbség. „A *fiú* szándéka (vagy: a *fiúnak* a szándéka) *erős*”. Tagadva: „A *fiú(nak a)* szándéka *nem erős*”. Itt az *erős* kerül tagadásba, mert az az állítmány. – Más ez: „A *fiúnak* szándéka levizsgáznai”. Tagadva: „A *fiúnak nem szándéka* levizsgáznai”. Erezni: a *szándéka* itt nem birtokszó, hanem állítmány, az kerül tagadásba; s mellette a *fiúnak* részeshatározó. – Ugyanígy: „A *kézbesítő(nak a)* feladata *nehéz*”. Tagadva: „A *kézbesítő feladata nem nehéz*”. Ezzel szemben: „A *kézbesítőnek* feladata a *kézbesítés*”; tagadva: „A *kézbesítőnek nem feladata* a *kézbesítés*”.

Kiinduló példánk így hangzott: a lap „ezentúl a rejtvényfejtők kedvében is jár”. Pedig nem a rejtvényfejtőknek a *kedvében is*, hanem a rejtvényfejtőknek *is* kedvében (pontosabban: *kedvükben*) jár. Tudniillik: nem az *ő* kedvükben *is* jár, hanem *nekik is* kedvükben jár.

Lám: egyszerre helyrebillen a számbeli egyeztetés, és helyére ugrik a nyomósító szó, az *is* is.

Deme László

Közlési szabályok, nyelvi szint, nyelvi nevelés

Az Édes Anyanyelvünk februári számában Benkő Loránd felhívja az anyanyelvápolók figyelmét: a nyelvi torzulásoknak nemcsak egy okuk van, ti. a felelőtlen nyelvhasználat, hanem egy sor nyelven kívüli okuk is („a társadalmi magatartás eldurvulása, az illem eltűnése” stb.). Ezt a gondolatot próbálom folytatni, mégpedig a nevelés irányában.

A kommunikáció többigényű feladat, nem elég a nyelv ismerete; csak akkor beszélhetünk kommunikációról, ha a nyelvhasználat megfelel az adott helyzetnek és közlési feladatnak.

Sophie Moirand francia nyelvész a következőkben jelöli meg a kommunikáció összetevőit: 1. nyelvi (lexikai + grammatikai) kompetencia; 2. a közlés szabályainak ismerete; 3. a megfelelő nyelvi szint kiválasztása; 4. a tárgyszeret. (Enseigner à communiquer en langue étrangère. Hachette, Paris, 1982.)

A diszkókban hallható beszéd bizonyára megbotránkoztatja a kívülállót, ha egészséges a nyelvérzéke. Igen ám, de ott ez a helyzetnek megfelelő nyelvi szint, ez fejezi ki a diszko képviselte életérzést, ott tehát a kommunikáció tartozéka. Aggasztó tünet, de megszüntetni csak úgy lehetne, ha megszűnnének a diszkók, helyesebben: az a társadalmi légkör és ifjúsági életérzés, amely létrehozta őket. Ez nem nyelvészfeladat. Nincs is értelme kísérletezni, hiszen keveset ér el vele szemben (bár mostanában próbálkozik) még az állam is, amelynek pedig rendőri hatalom van a kezében.

Mi hát a baj? Az egyén, aki a diszkóban vagy más szórakozóhelyen, „haveri” körben kommunikál, az ottani körülményeknek megfelelő módon, ugyanaz a személy, aki a magyarórán felel, aki a tanárral tárgyal.

Csakhogy az iskolában más közlési szabályokat kíván a tanulás, a rend, a személyi kapcsolat, más nyelvi szintet kell választani. A baráti csoportban például lehet hadarni, a csoport tagjai hadarva is megértik egymást (vagy talán így a legjobban?), az iskolai órán viszont a szabotosságot kívánó mondatokat, szakszavakat nem lehet a „haveri” beszélgetés tempójában kimondani. A pedagógusok gyakran elkeseredve panaszkodnak, hogy tanítványaik elviselhetetlen stílusban beszélnek velük. (Ez nem mindig szemtelenség!) A francia nyelvész kommunikációértelmezése szerint: nem ismerik a helyzet kívánta közlési szabályokat, és nem tudják megválasztani a nyelvi szintet.

Az iskolában tanulni kell az iskolai kommunikációnak megfelelő nyelvhasználatot. Jól értsük meg: *tanulni*, nem „átállni”. Azzal ugyanis hiába próbálkozunk, hogy az utca, a diszko, a futballpálya és az esetleg iskolázatlan család nyelvi „szintjét” elfeledtessük a gyerekekkel, a

serdülőkkel. Az iskolai élet nyelvvezete így a kívülről hozott szokások *mellé* kerül. Kezd ez egyre inkább az idegen nyelvek tanításához hasonlítani. (Például: mindkét tanulási folyamatban új szavak százait tanulják.) Mondhatjuk, hogy sajnos, de a tényeket tudomásul kell venni.

Benkő Loránd említi a nyelvromlás tüneteinek között a trágárság terjedését. A diákjogról szóló, nemrég megjelent könyv szerint az iskolának nem szabad büntetnie a vaskos beszédet. (Ha hihetünk a Népszabadságnak, 1999. február 26.) Nyilvánvaló, hogy a tanintézményeken belüli kommunikációhoz nem az a nyelvi szint tartozik, amelyben a trágár szavak megférnek, vagyis vétség történik, ugyanolyan vétség, mint ha a diák a matematikaórán nem tudja a Püthagorász-tételt – az elmarasztaló megítélésnek és következményének tehát igenis helye van. Nem érdemes azonban a vaskos beszéd iskolán kívüli divatja ellen naiv módon, nagy erővel felvonulni, legalábbis a nyelvi nevelés keretében nem. Szó nélkül nem hagyhatjuk, de ez nem a nyelvi, hanem az általános nevelés ügye; természetes helye az osztályfőnöki óra.

Némelyek szerint a hagyományos parasztság beszédében természetes volt a vaskos szavak használata, az életmódból, a munka jellegéből és körülményeiből adódott, csak értetlen ember botránkozhatott meg rajta. Eszerint az ilyen beszéd nem sértette a közlés szabályait.

A fölösleges angol szavak iskolán kívüli használatát általánosságban el lehet és el kell ítélni, ezen túl próbálkozni: a valóság lebecsülése. Ha azonban a tanteemben, a folyosón hangzanak el, kötelességünk elutasítani őket, akár ezzel az radikális kijelentéssel: „Nem értem.”

Szó sincs tehát elnézésről; az iskolai munkában és életben helyénvaló nyelvi szintnek követelménynek kell lennie, ugyanúgy, mint például a helyesírásnak. Ha a tanuló nem tudja az angol ige-idők egyeztetését (consecutio temporum), rossz osztályzatot kap. (A jelölt pedig megbukik a nyelvvizsgán.) A természetudományi tárgyakkal nem boldogulhat a tanuló szabatos gondolkodás és eszközkezelés (pl. matematikai formulák) nélkül. Csak az anyanyelvet hagynánk egek harmincadjára? Csak az anyanyelvi nevelés ne kívánna lényeges többletet ahhoz viszonyítva, amit a diák a hétköznapi napokból magával hoz?

A lényeg tehát: a „hozott” nyelv mellé meg kell tanulni az anyanyelvnek egy másféle használatát. Nem túlzott követelmény ez egy olyan intézmény részéről, amely idegen nyelv(ek) tanulását is kötelezően előírja. De hogyan történjék? Elsősorban a minta követésével. A tanári beszéd, a tankönyv szövege adja a példát, annak a megfigyelését kell követelni. A hibák javítása nemcsak a magyartanár kötelessége. A hivatkozás lépjen túl az általános nyelvhelyességen, értesse meg például, hogy a helytelenül használt szó nem illik a tantárgy szaknyelvébe, ezért zavarja a megértést, és rontja a számadás (felelet, témazáró dolgozat stb.) értékét is.

Ha... Mert mindez csak akkor érvényes, ha a tanár beszéde és a tankönyv szövege valóban minta. Sajnos, vannak ebben a tekintetben jogos aggályaink. Ha a tanár hadarva magyarázza a matematikát, az nemcsak nyelvi és pedagógiai hiba, hanem didaktikai is, hiszen valószínűleg nem ért meg így a diák egyet-mást, amit helyes tanári beszéd esetén megértene. (Az idegen nyelvi tankönyvek többségében meg lehet bízni, mert jól képzett anyanyelvi beszélők írják őket!) Nagy-nagy hálával gondolok több mint fél évszázad múltán is drága emlékü tanáromra, akitől hét éven át matematikát és fizikát tanultam: megkövetelte a szabatos meghatározásokat, a szaknyelv pontos és magyaros használatát – anyanyelvi tekintetben szinte többet köszönhetek neki, mint magyartanárainknak. Nagy hasznát vettem tanításának, amikor az egyetemen elektrofizikai szaknyelvet tanítottam.

Az iskola védőbástyája lehet az anyanyelvnek, ha a nyelvtorzítás elleni harcban megtalálja a maga szerepét. A nyolcvanas években az egyik budapesti újság ezt írta: értsük meg, hogy gyermekeinket nem mi formáljuk, hanem a szórakoztatóipar. Az anyanyelv tekintetében a „formálást” támogatja a tömegtájékoztató, főként a televízió. (A rádiónak pozitívan minősíthető műsorai is vannak, főként a nyelvművelő műsorok. Érdemes lenne a legsikerültebbeket kazettára áttéve az iskolákba eljuttatni és magyarórán, osztályfőnöki órán meghallgattatni.) Ekkora hatalommal szemben az iskola nem kísérletezhet támadó hadművelettel, ahhoz nincs elég ereje, de meg tulajdonképpen tiltják is neki. A feladata túlnyomórészt védelmi jellegű. Ha azonban ezt sikerrel végzi, ha a nyelverőzió folyamatát megállítja a kapujánál, ha legalább a falakon belüli kommunikáció szabályai fölött következetesen őrködik, derekasan megteszi a magáét.

Bán Ervin

(„Humanitárius katasztrófa”? – Egy szó, amely nincs, és mégis van: *mozgósul* – A bankelnök itatja az egereket – Akkor tehát Moldova?)

Március közepe óta halljuk, olvassuk a médiában, hogy a koszovói albánok „humanitárius katasztrófa” áldozatai: a kormánykatonák elűzik őket szülőföldjükről, az elfogott férfiakat kivégzik, a nőket megerőszakolják.

Az, hogy ez *katasztrófa*, nem kétséges (bár inkább *tragédia*, hiszen a *katasztrófa* szót főként elemi csapások, szerencsétlenségek jelölésére használjuk, mint *árvíz-katasztrófa*, *légi katasztrófa*).

De miért *humanitárius* ez a katasztrófa? A latin elemekből alkotott *humanitárius* melléknév magyar megfelelői a Bakosztótár és saját nyelvismeretem szerint a következők: *emberbaráti*, *emberséges*, *emberies(ségi)*, *emberszerető*. A *humanitárius* akció = *emberiesség*, *embermentő*, *jótekonysági akció*. A *humanitárius* szervezet tömör összetétellel *segélyszervezet*. Ezért a *humanitárius* szó az én fülemben igen furcsán cseng a *katasztrófa* jelzőjeként.

Mi okozhatta ennek a vitatható helyesgő kifejezésnek a kialakulását? A forrás és minta feltehetőleg az angol *humanitarian* melléknév. Ennek első jelentése: 'emberbaráti, emberséges', de második jelentésként az új, Ország-Magyar-féle angol-magyar nagyszótárban ott van 'az emberiséggel foglalkozó, az emberiségre vonatkozó' is. Ennélfogva a *humanitarian catastrophe* szókapcsolatot fordíthatom *emberi(ségi) katasztrófa*-nak is. S valóban, ami ott történik, az az egész emberiség katasztrófája. Az albánok tömegei számára pedig *emberi tragédia*. Szerintem ez utóbbi lehetne a pontos, stílusos magyar megfelelő.

Miközben ezt a cikket írom, Újvidék után immár Szabadkára is hullanak a bombák. – Hogy szabad ilyen időkben efféle nyelvi csekélyeségekre fecsérelni az időt? – kérdezheti némelyik olvasóm. Talán joggal. Szolgáljon segítségemre, hogy én mint nyelvész szükségképpen mindent nyelvészszemmel nézek.

Magánemberként viszont azt kívánom, bárcsak júniusban, amikor ez a szám megjelenik, már senki se beszélne, írma *humanitárius katasztrófa*-ról, s így a fenti soroknak nem lenne semmi időszerűségük.

Előző számunk 14. oldalán Szende Aladár tudósított egy fővárosi diákolvasókör tevékenységéről. A kéziratot olvasva megakadt a szemem egy olyan szón, amelyet addig soha nem láttam, halottam: „Nemcsak az önkifejezés igénye növekedett meg a gyerekekben, hanem *mozgósult* bennük az állásfoglalásra indító egészséges hajlam is.”

Mozgósul? A szerkesztői ceruza felemelkedett, majd lassan visszatért kiinduló helyzetébe.

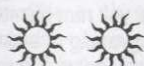
Annak, hogy végül is „megkegyelmezzem” a *mozgósul* igének, két oka is volt. Az egyik a szerző személye: a most 85 éves Szende Aladár nyelv művelésünk doyenje (a vele készült interjú e számunk 6. oldalán olvasható). Ha ő papírra vet egy új szót, bizonyára tudatosan teszi.

A másik ok az volt, hogy a *mozgósul* pontosan beleillik ígékepzésünk rendszerébe. Eddig nem létezett ugyan, de létezhetett volna. Ismeretes, hogy az *-ít* (*-sít*) műveltető és az *-ul*, *-ül* visszaható képző ún. ellentétes jelentésű képzők, amelyek párt alkotnak, akár igei, akár névszói töből képeznek igét: *borít* és *borul*; *merít* és *merül*; *alakít* és *alakul*; *békít* és *békül*; *szelídít* és *szelídül*; *vadít* és *vadul*; stb.

Ezeknek mintájára állandóan keletkeznek újak is. Ilyen volt néhány évvel ezelőtt a hivatali, gazdasági nyelvi *hasznosul* (vö. *hasznosít*). A költői nyelvből is idézhetünk példát: „honnan *uszulnak* ránk új ordas eszmék” (József Attila: Thomas Mann üdvözlése) (vö. *uszít*). Ady Endre, épp megfordítva, a *bámul* ellentéteként alkotja meg a *bámít* igét: „Nem *bámított* az Élet sok, új kapuja” (Hunn, új legenda).

Ezeknek a nyelvi újításoknak egy része idővel gyökeret ver (ilyennek látszik a *hasznosul*), a többi megmarad egyedi-egyszeri leleménynek, görög eredetű szakszóval: *hapax legomenon*-nak.

Szende Aladár *mozgósul* szaváról még nem tudhatni, melyik úton indul el. Már csak ezért sem lett volna szabad gépiesen kihúzni. Az olvasószekesztő nem cenzor! (Igaz, jós sem...)

Sietünk, idegeskedünk, és közben pontatlanabban beszélünk, írunk, mint ahogy valójában tudunk. Ismert dolog ez, talán már nem is érdemes berzenkedni miatta.

Ha azonban mindezt nem magánember, hanem közszereplő (tudósító, riporter, nyilatkozó stb.) teszi, az már nem magánügy, hanem közügy, mert hatással lehet az egész nyelvközösségre.

Ezúttal a szólások használatában elkövetett pongyolaságokból kötök egy kis csokrot.

Az egyik típushiba: a fogalmazó nem emlékszik pontosan az állandó szókapcsolatra, s emiatt annak valamelyik szavát egy hasonló értelmű másikkal helyettesíti. Pl. az *egérből elefántot csinál*; *teljes vállszélességgel kiáll valaki mellett* (saját szememmel látott sajtónyelvi adatok). A közszokás szentesítette eredeti formák: a

bolhából..., illetve *teljes mellszélességgel*. Ettől persze az idézett mondatok még nem értelmetlenek, csak egy kissé pongyolák.

A másik típusnak az a sajátossága, hogy a beszélő összekeveri két rokon értelmű szólásnak az elemeit. Az efféle figyelmetlenség már értelmi zavart is okoz. Április közepe táján a botrányokkal tarkított FTC-UTE labdarúgó-mérkőzés riportere ezt mondta, amikor a lelátóról füstbombákat hajítottak a játéktérre: „*tapodtat sem lehet látni*”. Azt lehet mondani, hogy a füstben *az orrunkig se látni*, s azt is, hogy a bírő (egy) *tapodtat sem enged*. A kettőt együtt és egyszerre azonban nem!

Utolsó, valamivel régebbi példám az az esetet szemlélteti, amikor az újságíró nem ismeri a szólás jelentését (vagy ami ezzel egyre megy: úgy tesz, mintha nem ismerné), s a kifejezést a szó szerinti értelmében alkalmazza. Azt írja például a Magyar Nemzeti Bank elnökéről, hogy a borkóstolón „jobbára *az egereket itatta* a pince kavicsára lötytyintett nedűvel” (Mai Nap, 1997. október 5., 21.). Surányi György tehát vagy nem szereti a bort, vagy nem akarta, hogy a fejébe szálljon, ezért feltűnés nélkül a földre öntötte. Ettől azonban az *itatja az egereket* szólás még azt jelenti, amit jelent: *hull a könnye, sír, pityereg* (különösen kisgyerekekre mondják, tréfásan vagy gúnyosan).

Nem kell azonban félreértéstől tartani: mi oka is lehetne a pityergésre egy magyar bankelnöknek?

Egyik állandó szerzőnk, a névkutatóként is tevékenykedő Mizser Lajos múltkori számunk 13. oldalán ezt kérdezte: „Kik azok a moldávok?” A válasz az volt, hogy a „moldávok” valójában *moldovánok* vagy *moldvai románok*.

Ha ez így van, nem lehetne-e az orszos, a magyar nyelvben hagyománytalan *Moldávia* helyett országnévként is a *Moldova* alakot használni? (A *Moldva* azért kevésbé jó, mert így hívják a mai Románia északi tartományát s egy cseh-országi folyót is.)

A dolognak egy kissé utánanéztve úgy látom, nyitott kapukat döngetek. A *Moldova* országnév kezd felülkerekedni a többi változattal (*Moldávia*, *Moldava*, *Moldva*) szemben. Ezt találtam az 1997-ben kiadott Világatlaszban, általános iskolás gyermekeim földrajzi atlaszában és zsebnaptáram kis Európa-térképén is.

Így legalább Moldova György is elmondhatja magáról, hogy ő az egyetlen magyar író, akiről országot neveztek el...

Kemény Gábor

A nyelv: élet, az anyanyelv: életerő

Születésnap beszélgetés Szende Aladár tanár úrral

Szende Aladár nyelvész, pedagógus, főiskolai tanár 1914. június 12-én született, így ezekben a napokban ünnepli nyolcvanötödik születésnapját. Eredményekben gazdag életének ismeretében joggal tekinthető a magyarországi anyanyelvi mozgalom doyenjének. Öt esztendővel ezelőtt, nyolcvanadik születésnapja alkalmából életútinterjú, hangszalagra felvett hosszabb beszélgetés készült a tanár úrral. Az idei születésnap alkalmát kínál arra, hogy e lélekpezdító beszélgetés néhány részletét közlégyük lapunkban, születésnap köszöntő gyanánt. Szende Aladár beszélgetőtársa: *Maróti István*.

– Az ember életének legkorábbi élményei is meghatározó hatásúak lehetnek. Az Ön életében is így volt ez?

– Igen, sőt többszörösen így. Az első világháborút megelőző hónapban születtem egy olyan baranyai kis faluban, amelyben apám tanító volt, s pályájának kezdeti évei nevezetesen helyi és történeti körülmények között zajlottak le. Karancson ugyanis kettős etnikai és – ennek következtében – kettős nyelvi körülmények között folyt az élet. A község egyik részében németek és katolikusok éltek, a másikban magyarok és reformátusok. Apám a német iskolában tanított, de a magyar tiszteletet látogatta, s magyar kollégájával barátságban volt. En apám német iskolájába jártam, a családban magyarul, gyerektársaim körében németül beszéltem.

– A kisgyerekek bizonyára szokatlan élményekben volt része.

– Igen, mégpedig többretegűekben. Mint vonaton bejáró kisdíák merőben újszerű tapasztalatokat szereztem. Társaim a faluban parasztyerekek voltak, mégpedig palóc nyelvjárásúak. Ekkor apám már Galgahévízen volt kántortanító. Hallatlan nyelvi élményekben volt részem, amelyeket nemcsak játszótársaim körében, hanem a társadalmi körülményekben is megtapasztaltam. Anyám például tekintetes asszony lett, férje pedig kántor úr. Társadalmi és nyelvi hatások együttese tette egyre általánosabb számomra ezt az összetett határendszer, mégpedig nyelvi és pedagógiai értelemben egyaránt.

– Szülei ezt követően a gödöllői premontrai gimnáziumba írták. Milyen változásokkal jártak a gödöllői évek?

– Történelmi élmények kísérték ezekben az években. A nagy múltú kanonokrend iskolájában találkoztam ugyanis Trianon következményeinek egyikével: az akkor megszálltnak tekintett országrészekből a tanárok a megcsontított országba települtek át, így nagyon sokan Kassáról és Nagyváradról érkeztek.

– A jeles érettségi után milyen körülmények között és hangulatban teltek az Eötvös-kollégiumi napok?

– Mint gólyák besoroltattunk egy-egy kétszobás „otthonba”. Legalján az új jövevény húzhatta meg magát, nála magasabb rangú volt egy másodéves, de még gólyastátusú személy, majd a harmadéves „anya” és a negyedéves „apa”, aki már tekintélyes „tanár úr” volt. Azonos vagy rokon szakú tagok hierarchikus együttese alkotta a családot. Harmadéves koromban Lőrincze Lajos „apának”, „feleségként” foglaltam el helyemet, és alapozódott meg életre szóló barátságunk.

– Kik voltak a meghatározó személyiségű tanárok?

– Maga az igazgató, „Gombocz úr” (így emlegettük őt) az első félévben finn nyelvre tanított. Élményszerű volt az a szemléletmód, amelyben egy magasrendű szellemiség a rokon nyelvet nemcsak jól áttekinthető rendszerben, hanem kulturális és néprajzi háttérrel együtt tárta fel. Pais Dezső kutató hajlamainkat gondozta a maga részletező és történeti szemléletű óráin. Irodalmi műveltségünket a Berlinből hazatért Keresztury Dezső gyarapította. Horváth János már az egyetemen oktatott, de vizsgáztam is nála a második és negyedik év

végén. Emlékezetesek voltak a régi magyar irodalmat feltáró előadásai. Meghatározó jelentőségű hatással volt rám Németh Gyulának A honfoglaló magyarság kialakulása című, 1933-ban megjelent műve. Tanulmányozása nyomán érdeklődésem egyértelműen a nyelvtörténet felé fordult. De Németh Gyula tanár úrnak még mást is köszönhetek. A törökórák egyikén rábökött a mellettem ülő és Köröndi Mária névre hallgató szomszédomra, s ezt közölte vele: „Kisasszony, Ön az azerbajdzsáni törzsből származik.” Így tudtam meg, hogy miért tanulja a törököt. De nem ez a közlés volt az oka annak, hogy ő lett a feleségem, maig is társam és gyermekeim édesanyja.

– A pályakezdés, a sors Hatvanba vezérelte.

– Igen, rám testálódott az ottani iskola szellemi életének egyre több ága. Éneket is tanítván, népdalkultuszt honosítottam meg, rám bízta az énekkar vezetését, majd a tanári könyvtár őrzését és az önképzőkört. Ünnepek rendezőjeként kellő becsúval mozgócsináltam szavalóimat, énekeimet. Erre az időre esett családom gyarapodása: fiam a Tamás nevet kapta, lányom a Kicsi Aján-

dék – az Oklevélszótárból kikeresett – hagyományos nevet viseli.

– A második világháború borzalmai a Szende család életét is érintették?

– Sajnos, igen. Hatvanban a bérelt házunknak csak a falai maradtak meg. Új életet kellett kezdenünk. Szerencsére a művelődési minisztériumba került Szij Gábor baráti támogatásával a Köznevelés kiadóhivatalát kaptam munkahelyül, s volt fogolytársam hozzásegített, hogy a Szabadság-hegynék átkeresztelt Sváb-hegy egyik elhagyott lakásába beköltözhessünk. Kapcsolatba kerültem a Parasztszövetséggel, tanítottam népfőiskolán, a szövetség népművelési tanfolyama számára tizenkét fejezetben megírtam a magyar irodalom történetét a népmesétől a kuruc költészetten át, Balassira, Arany Jánosra is emlékezvén, Szabó Dezsőig és egészen a népi irodalomig, 1945-ig. A közoktatás ezekben a hónapokban jelentős változáson ment át. Keresztury Dezső minisztersége alatt megalakult a nyolcosztályos általános iskolai képzés, Ortutay Gyula a rádió elnökeként megteremtette az iskolarádiót. Rövid ideig Kispesten tanítottam egy általános leányiskolában, majd a budai Városmajor utcai iskola, később pedig az Irányi utcai gyakorlóiskola tanára lehettem. Innen kerültem a Pedagógiai Főiskola magyar nyelvi oktatásának módszertanosaiként a Fábián Pál vezette tanszékre. Kiváló munkaközösségnek lehettem egyszerre alkotó részese, hisz itt találkoztam a grammatikus Rácz Endrével, a nyelv- és irodalomtörténész Németh G. Bélával, a stílusztikai jegyzet író Bencédy Józseffel, a grammatika és helyesírás szakértőjével, Szemere Gyulával, a fiatal Hernádi Sándorral és András Katalinnal. 1954-ben a magyar nyelvtanítás módszertanának jegyzetét írtam meg, és ennek a tantárgynak lehettem előadója. Felejthetetlen időszak volt ez életemben. 1952-ben újult föl kapcsolatom Lőrincze Lajossal, aki a Magyar Nyelvőr felelős szerkesztőjeként tevékenykedett. 1956-ban meghívott a Magyar Nyelvőr segédszerkesztőjének, megbízásából rádióelőadásokat is írtam.

– A tanári hivatás szakszerű gyakorlása következtében részt vállalhatott a pedagógiai munka országos módszertani irányításában is?

– Igen, 1962-ben megváltam tanári munkaterületemtől, adjunktusként az Országos Pedagógiai Intézetbe kerültem. Tantervi munkálatokban való részvétellel, tankönyvek írásával a 10–18 évesek magyartanítását segíthettem. Ezt a munkát valójában a 90-es évekig folytattam, hisz 1993-ban írtam meg azt a középiskolai tankönyvet, amely egy kötetben tartalmazza a négyéves középiskola anyanyelvi tananyagát, s mindmáig gyakran forgatott tankönyv.

Szende Aladár tanár úrnak boldog születésnapot és a további találkozásokhoz jó egészséget kíván a beszélgetőtárs:

Maróti István

* Zárásul még egy adalék, amelyet Szende tanár úr az interjú készítésekor még nem említhetett: 55 évvel (!) első megjelenése után, 1998-ban újból napvilágot látott *Süss föl nap!* 116 magyar népmese című munkája. A szerk.

DOKIDUMA

Az orvosi szlengről

Jól ismert jelenség, hogy minden emberi közösség, bármi is összetartozásának alapja (életkor, szakma, hivatás, hobbi, élet-helyzet stb.), előbb-utóbb megeremti a maga sajátosság nyelvhasználatát, szókincsét, kifejezésrendszerét. Ez a rendszer természetesen szervesen illeszkedik a nagyobb nyelvi közösség, esetünkben a magyar nyelv rendszerébe, mégis annak valamiféle – elvont értelemben vett – tájszólása, amelyet sokszor csupán a „beltagok” értenek.

Mi most az orvosi-egészségügyi szóhasználat néhány érdekes példáját szeretnénk bemutatni. Hangsúlyozottan nem a medicinális szaknyelv, hanem a szakzsargonnak nevezhető nyelvi lelemények érdekelnek bennünket. Célunk az is, hogy a kiragadott példák felsorolásán kívül a szakzsargon kialakulásának néhány alapmechanizmusát, mozgatórugóját is leleplezzük.

Az első csoportot *barátságosított szakszavak*-nak neveznénk legszívesebben. Érthető, hogy egy szaknyelvi közösség a maga szigorú nomenklatúrárendszerében hasonlóan feszélyezetten érzi magát, mint az irodai alkalmazott a munkahelyét jelentő, feszesen elegáns, merev, funkcionálisan és szögletesen berendezett irodájában. A pszichoszociológiai törvényeknek megfelelően reakcióik is analógok. Míg az irodista a körülötte lévő teret lazítja, színezi, oldja (pl. virágokkal, képekkel, személyes cseccsebecsékkel), addig a szaknyelvhasználó a maga szakszavait csavarja, torzítja, alakítja át, gyakran játékosan, ötletesen, tréfásan. Rögtön néhány példa: *tüdőöcsi*, *asztmakarcsi* (elsősorban a mentősök szóhasználatában); *tüdődéma*, *asthma cardiale*. *Tüdőgyuszi*, *tüdőnyuszi*: tüdőgyulladás (érdekesség, hogy e szóösszetételek a köznyelvi használatban is gyakorta megjelennek). *Sztreptogombóc*: *Streptococcus* baktérium (különösen kedves kifejezés, és rendkívül találó is, hiszen itt szabályos, gömb alakú, „gombóc” mikroorganizmusokról van szó, még tudományos nevük is erre utal – *coccus*). *Akut ólommérgezés*: lőtt seb – ehhez nem kell kommentár. *Depi*: depressziós, *epilepi*: epilepsziás (kevésbé ötletes, egyszerű rövidítő-becéző formák; érdekességüket az adja, hogy világosan mutatják: az általános nyelvi tendenciák – esetünkben a mai magyar nyelvben sajnálatosan elhanyagolt gyögyögs – a szakzsargonban is divatszerűen megjelennek. *Dizsi*, *diszko*: *discus hernia*, azaz gerincporckorongsér (kifejezésben: *volt egy dizsim*: gerincsérvet operáltam). Itt két megjegyzést is tennénk. Az egyik, hogy a kifejezés nemcsak barátságosító, hanem – külön haszonként – erősen rövidítő is. A másik, hogy meglehetősen szűk szakmai körben használatos. Ennek kapcsán érdemes elmondani, hogy – magától értetődően – a szakzsargon sem egységes „nyelv”, hanem maga is szűkebb-tágabb közösségekben élő, összetett rendszer. Sokszor egy-egy szóból kitalálható, hogy az illető kolléga melyik kórház melyik osztályán dolgozik vagy dolgozott. Ilyen egészen lokális használatú kifejezésekből valószínűleg több száz, ha nem több ezer él a magyar egészségügyben.

A következő, *eufemizáló*-nak nevezhető csoport élesen elkülönítendő az előzőtől. Ott a fő cél a nyelvhasználók közérzetének javítása volt, míg itt a cél az érintett páciensek, hozzátartozók kímélése vagy éppen az illetéktelen jelenlevők előtti titoktartás. Például bántó, megbélyegző valakire azt mondani, hogy alkoholist, mivel a társadalom még nem elég érett arra, hogy előítéletektől mentesen fogadja el azokat az embertársait, akik ennek a pszichés zavarokon alapuló, súlyos betegségnek az áldozatai. A leggyakoribb finomító, érthetetlenítő kifejezések: *etilés*, *hidroxilos*, *hidroxietilés* (utalások az alkoholmolekula kémiai szerkeze-

tére), *potátor*, *fogyasztó*, *abúzor*, *abúzosos* (abusus: visszaélés, mértéktelenség), *heparátor* (hepar: máj, utalván az alkohol májkárosító hatására; a szó érdekesen rímel a *reparátor*-ra és a *szeperator*-ra). Érdekes, amikor az érintett személy nemére is utalva az *etilapu*, *etilanyu* megjelölés hangzik el – életkortól, családi viszonylatoktól függetlenül. E két utóbbi forma azonban bántóan tréfás volta miatt (beteg előtt soha el nem hangozhat!) igazából az előző csoportba illesztendő, hasonlóan a *pumukli* (változatai: *pumesz*, *pumcsi*) szóhoz, amely a lecsúszott, elhanyagolt, rossz állapotú, hajléktalan alkoholisták gyakori megnevezése, utalva az ismert rajzfilmszereplőre. Szintén az alkoholtémakörbe tartozás miatt említjük itt a *sterilen tartja a torkát* körülírást, amely a szesz mikrobaölő hatására akar emlékeztetni. Rövid változata: *steril torkú*.

Jól mutatja a közvélekedés, az előítéletesség szerepét, hogy a ma már egyre kevésbé szégyenletesnek, titkolni valónak elfogadott epilepszia évtizedekkel ezelőtti eupemizációi (pl. *sacer*, *saceros*, a *morbus sacer*ből) mára már jórészt eltűntek, s csak az idősebb kollégák emlékezetében él úgy hat-hét finomító kifejezés.

Nagy körültekintést követel a rosszindulatú daganatos betegségek megnevezése. Érdemes tudni, hogy a szakmán kívüliek által is jól ismert *tumor* szó orvosi értelemben csupán duzzanatot jelent – akár egy púpot is a homlokon. A daganat: *neoplasma*. Ez kevésbé közkeletű szó lévén alkalmas eupemizáló-titkolódzó használatra *neoplazma*, *neoplázia*, *neopl*, *neop*

formákban. Gyakori az írásbeli rövidítések élőnyelvi, mozaikszószerű használata, ami a kívülálló számára ugyancsak érthetetlen: *tucer* (tumor cerebri, azaz agydaganat), *tuceres* (tuceres beteg). A daganatos áttétet jelentő *metastasis* szó is elég ismert ahhoz, hogy ne lehessen bárki előtt használni. Helyette gyakori: *metaszt* (metasztos), *meta* (metás), *met* (metes), *metkó* (metkós). Ismét csupán a téma miatt említjük itt az első csoportba tartozó, a tumort „becéző” *tumi*, *tumcsi*, *tumesz* szavakat.

A harmadik fontos zsargonteremtő erő a *rövidítés* igénye. Már az előző csoportokban is találkozunk rövidítésekkel. Most azonban azok a szócsonkítások kerülnek elő, amelyekben a rövidülés nem csupán mellékes haszon, hanem elsődleges cél. Az orvosi szaknyelv tele van rendkívül hosszú, bonyolult, jobbára latin-görög és angol eredetű szakkifejezésekkel, így természetesnek kell tekintenünk a rövidítések hihetetlen burjánzását. Ez a rövidítési mánia ráadásul egyáltalán nem csak zsargonként jelenik meg, hanem a hivatalos szaknyelvet, a szakirodalmat is teljesen átítatja. (Egy orvos körülbelül 2–300 rövidítést használ „aktív szókincsként”, és még ugyanennyit ért meg adott helyzetben!) Gyakori eset, hogy az egyik szakterület művelője nem ért meg egy másik orvosi szakma ott bevett, szaknyelvinek tekintett rövidítéseit. Ez mutatja, hogy még a határvonalat is nehéz meghúzni a szaknyelv és a szakzsargon között. Néhány tisztán zsargonnak tekinthető példa: *deku* (decubitus, felfekvés), *fundálni*, *fundizni* (infúziót adni, infúziót bekötni), *süfer* (sürgősségi felvételi részleg), *béefó* (betegfelvételi osztály). A két utóbbi gyakorlatilag ugyanazt jelenti az egészségügyi struktúrában, mégis volt szerencsénk hallani két kolléga beszélgetését, amelyben ezt csupán több félreértés után sikerült tisztáznunk.

Végül csupán megemlítjük az orvosi nyelvhasználat negyedik, véleményünk szerint legkülönlegesebb, legizgalmasabb tartományát, amit *vulgarizálás*-nak nevezhetünk. Erről talán majd egy következő cikkben!

Dr. Bandur Szilvia–Dr. Grétsy Zsombor

Az asszociáció humora

A címbéli szakszó elsődlegesen nem a nyelvtudományé. A filozófia, még inkább a pszichológia kedvelt kulcsszava: két képzet olyan összekapcsolását értik rajta, melynek következtében az egyiknek a megjelenése a másikat is a tudatba idézi. Minthogy azonban mindez aligha valósul meg szavakba, mondatba, szövegbe önthető gondolat, illetve ezt kinyilvánító közlés (kommunikálás) nélkül: mégiscsak jogunk van nyelvi, sőt nyelvőri téren is szólni róla. Alább olyan példákkal világítom meg a képzetársítás nyelvi kifejeződését, amelyekben az asszociáció által nagyon is jelen van – mert: keletkezik! – a humor.

Mesélik az egyszerű kegyesrendi tanárról, hogy midőn egy diákja elkésve érkezett az első órára, szigorúan kérdőre vonta. A fiú mentegetőzött: az az ajtó, melyen be akart jönni, be volt zárva. A tanári dörgeelem leglényegesebb mondata következett ekkor: „*Ki van zárva, hogy be volt zárva!*” Nos, ez a sztori ötlött föl bennem, amikor nemrég egy meglepően hasonlóra bukkantam, mégpedig viszonylag komoly könyvben, a „*Ki kicsoda az irodalmi művekben?*” I. kötetében: „Phoebe ... éles észjárását nem lehet *becsapni*, azonnal rájön, hogy a fiút *kicsapták*.” (Mellesleg itt nyelvhelyességi javítanivaló is akad; szebb és pontosabb talán így: Az éles észjárású lányt, Phoebét nem lehet becsapni...)

Mint látjuk: az átvitt értelem, a jelentéskülönbség meglehetősen segíti – sőt nemegyszer furcsává is teszi – az asszociációt,

illetve annak eredményét. Főntebb az azonos szótó volt a ludas; most pedig a betű-, illetve hangpontosságú egyezés a humor forrása. Ime tehát először egy anekdota. Valamikor a hatvanas évek elején állítólag ezt mondta egy plébános a szilveszteri hálaadáson szokásos visszatekintő beszámolójában: „Kedves hűveim! Buzgó adományaitokból *befolyt* 20.000 forint. De mint láthattátok: *befolyt* a tető is, úgyhogy annak megjavítására fordítottuk. Isten fizesse meg bőkezűségteket!” Mondhatnánk: az amúgy is jó kedélyről ismert atya mindezt már az évbúcsúztató hangulat *folymányaként* nyilatkoztatta ki. Lehet. Ehhez foghatóra viszont tekintélyes lelki könyvben is akadt a minap példa. Az igényes gondolatmenetet rövid időre egy kis történelmi visszapillantás szakította meg. A tudós pap-író a háborús idők nélkülözéseit festve imígyen emlékezett: „Kráhl testvér buzgón imádkozott segítségért, közben *főtt* a feje, mit is készíthetne zsír nélkül. *Főtt* krumpoli mellett döntött...”

Végül arra hozok – mindössze egyetlen, de annál csattanósabb – példát: mennyire meg tudja teremteni az asszociáció humorát egy csupán egyszer említett szó. Az *Útitárs* című lelkiidézeti-gyűjtemény Tóth Tihamér püspök kedvelt jelmondatát ajánlja figyelmükbe: „A tűz soha nem mondja, hogy *»Elég!«*”

De talán idézetből, fejtegetésből és képzetársításból ennyi is *elég*...

Holczer József

„Óh, élet Karneválja”

Az óh indulatszó Ady verseiben

Ez a szerény adalék szolgáljon emlékezésül a költő halálának 80. évfordulójára, hangsúlyozva azt a tényt, milyen gazdagok nyelvünk szavai jelentésárnyalatokban, és ez a lehetőség mennyire jut érvényre Ady költői nyelvén.

Idézzük emlékezetünkbe, mit is tudhatunk a szakirodalomból erről az egyszótagos indulatszavunkról!

Eredete: ösztönös hangnyilvánulásból magyarázható, azaz önkéntelen hangkitörésből keletkezett. Adynál azonban – a feltűnően gyakori használat miatt – bizonyára tudatos használatról van szó, hiszen ennek az állandóan vívódó léleknek valószínűleg gyakran volt szüksége csapongó vágyainak nyomatékos kifejezésére, vagyis az *óh* indulatszóval érzékeltethető „sóhajtás”-ra. Következtesen mindig az *óh* alakot használta (ismeretes, hogy *ó* változat is van); nyilván azért, mert akusztikusan is szüksége volt erre a hangszalagok részében képződő gégehangra; talán hehezettel is ejtette.

Jelentése: eredetileg általános érzelmi kifejezésre szolgált, később azonban a mondatbeli környezet hatására differenciálódott. Különösen igaz ez a megállapítás arra a jelentéstani árnyalati skálára, ahány jelentésváltozatban alkalmazta a költő. E sokféle jelentésárnyalatot értelmező szótáraink is számon tartják: a hét-kötetes szótár 26-féle indulatszói szerepet sorol fel (V. köt. 328–330.); a kéziszótár ezeket összevonva 4-féle árnyalatot ismertet (1026.). Ady – véleményem szerint – a szótározott árnyalatokon is túltesz. Remélem, hogy itt következő példáimmal sikerül ezt bizonyítanom.

E rövid bevezető után nézzük gyűjtemény eredményét először a számok tükrében. Sokadszor végigolvasva kedves, diákkori, bibliapapírra nyomott Ady-kötetemet (Ady összes versei, Athenaeum, 1940.) a következőket tapasztaltam.

Verscímekben ötször alkalmazta a költő az *óh* indulatszót. Ezek a következők: *Óh, bujni barlangokba* – *Óh, életek élete* – *Óh, fajtám vére* – *Óh, furcsa Élet* – *Óh, nagyszerű Szerelem*.

188 vers szövegében 245-ször sóhajt fel a költő, és kezdi verssorát *óh*-val. Következzenek hát a példák, természetesen nem a teljesség igényével. (A téma részletesebb elemzése egy hosszabb tanulmány feladata lehetne!)

Néhány példa a két és fél száz adat közül (a jelentésárnyalatok megkülönböztetését az olvasó nyelvérzékére bízom): *Óh, menni,*

menni, / Óh, élni tovább. – *Óh, ez a nagy sivatag, / Óh, ez a magyar Pusztá.* – *Óh, pírban fürdő / Szépséges világ.* – *Óh, szent hajnal-zengés.* – *Óh, áldott, isteni perc, / Szent kéje az ölelésnek.* – *Óh, szép a Semmi, de jobb a valóság.* – *Óh, élni bús és élni szép.* – *Óh, Istenünk, borzasztó Cethal.* – *Óh, Tavasznak sokfajta nedve.* – *Óh, vonatok, járjak rosszul.* – *Óh, szent csók, te szent csók.* – *Óh, áldott, áldott izgalom.* – *Óh, én világ eleven halottja.* – *Óh, élet, ragaszkodom hozzád.* – *Óh, bolond, bús balság, / Keserű magyarság.* – *Óh, Mária, Pócson is lakozó / Regina Vitae.* – *Óh, gyönyörű örökség (ez Rómára vonatkozik).* – *Óh, ezerszer jaj nekem.* – *Óh, lányok észre nem vett csapatja.* – *Óh, én édes fajtám.* – *Óh, mi boldog kiválasztottak.* – *Óh, forradalmak, miért késtek?* – *Óh, szent, égből lopott, magyar lelkű nóta...* (Dankó Pista emlékére). – *Óh, Tavasz, én úgy szeretlek.*

Az *óh* indulatszó megtoldva *be*-vel: *Őszi délben, őszi délben, Óh, be nehéz* – *Őszi éjben, őszi éjben, / Óh, be nehéz / Fölnézni a csillagokra.* – *Őszi éjben, őszi délben, / Óh, be könnyű / Sírva, sírva leborulni.* – *Óh, be titkosak, különösek / Ezek a nyári délutánok.* – *Óh, be bolond, halálos éj.* – *Óh, csak már kijutnék / S be hosszú az út még.* – *Óh, be csinos temető-dal.* – *Óh, be utál-lak, óh, be un-lak, / Óh, te fájdalmas, bús kitérő.* – *Óh, be szép a te neved, szép Krisztus.* – *Óh, be szeretnék úgy sími gyermekül.* – *Óh, be jó tündér, ez a tündér.* – *Óh, be nyugodt, be boldog let-tél.*

Az *óh* indulatszó fokozva *de*-vel: *Óh, de nagy boldogság / Szállna a világra (ti. karácsonykor).*

Az *óh* indulatszó nyomósítva *jaj*-jal: *Óh, jaj, szédülök itt a par-ton, / Óh, jaj, most mindjárt itt leszél.* – *Óh, jaj, mi rég nem láttuk egymást.* – *Szüesség, jószág, bölcs derékség, / Óh, jaj, be kelle-tek.* – *Óh, jaj, nagyobb titok (ti. az Isten).* – *Óh, jaj, annak, aki feltámad.* – *Óh, jaj, miként lettünk egymásnak, / Örökké elvált csillag-hullák.* – *Óh, jaj, árulások.*

Íme, így használja Ady a *be* indulatszószerű határozószót érzelmileg színezett gondolatok nyomósítására és a *jaj* indulatszót a csodálkozásnak, a kétségbeesésnek, a fájdalomnak és még sok más lelkiállapotnak a kifejezésére. Az *óh*-t és a *jaj*-t néha főnévként is: *Ezer óh, jaj, baj, ejnye, nyűg siránkozik pityergő szán-kon.*

Graf Rezső

„Nem középiskolás fokon...”

Ülök a tévé előtt, kezemben távkapcsoló, tallózok. A francia televízió TV5-ös csatornájánál megállapodok. Hatalmas, gyönyörű színházbelsőt látok. Ismerősnek tűnik a kép, mintha a párizsi opera lenne. A kamera pásztázza a nézőteret. Csinos hölgyek, elegáns urak ülnek a zsőlyékben, a páholyokban, az erkélyen és a karzaton. Most már biztos, hogy az operaházból látok közvetítést. Valami mégis eltér a megszokottól.

Nem kapcsolok másik csatornára, fogva tart a különös látvány, a csöppet sem operai hangulat. Vált a kép, s egy másik kameraállásból az óriási színpadot láthatjuk, ami ugyancsak furcsa képet tár a tévézők elé. Civilek ülnek a színpadon – lehetnek vagy százhuszan – katonás rendben elhelyezett tanulóasztaloknál. És ami az egészben a legérdekesebb: mindenki – a nézőtérben ülő közönség is! – maga elé mered, s egyforma jegyzettömbre, egyforma tollal megállás nélkül jegyzetel valamit.

A színpadon az asztalok között a TV5 irodalmi műsorainak legismertebb műsorvezetője járkal, s közben valami szöveget olvas fel lassan, meg-megállva, egy-egy mondatot kétszer is elismételve. Diktál. Ezalatt szorgalmasan írnak a nézők és a színpadon helyet foglalók, akik között a tízenévestől az éltebb korúakig minden korosztály képviselve van.

Nyelvi nehézségeim miatt most tudatosul csak bennem, hogy helyesírási verseny zajlik a patinás falak között. A versenyzőknek a tollbamondásos szöveg pontos leírásán kívül bizonyos ritkán használt szavak, kifejezések értelmezésével, magyarázatával is meg kell birkóznuk.

A továbbiakban a tévézők a verseny eredményhirdetését láthatják, és a zsűri értékelését hallgathatják. Mindez olyan elegánsan történik, mintha legalábbis a César-díj át-

adásán lennének. A zsűri többféle szempontot vett figyelembe (írásgyorsaság, szövegpontoság, szóértelmezések stb.), szem előtt tartva az egyes életkori kategóriákat is. A színpadon elhelyezett hatalmas képernyőn százalékosan is megjelent a versenyzők hibatipusonkénti teljesítménye. A nézőtérben ülők is látható izgalommal egyeztettek saját dolgozatukat a kivetítőn is megjelenő helyes példaszöveggel.

A kamera sűrűn ad képeket az operaház belsejéről, a műsorvezető pedig rendszeresen kiszól a közönséghez. Mint kiderült, számos nyelvész, ismert tudós, tanár és közéleti személyiség is részt vett – igaz, versenyen kívül – a helyesírási és nyelvhelyességi tudáspróbán. Felszólítva nagyon őszintén vallották be, hol mit írtak-értelmeztek rosszul.

Lenyűgözve és irigyen meredtem a képernyőre. Eszembe jutottak a hazai, zömmel szerény, sőt szegényes országos helyesírási, szépkiejtési versenyek a maguk korrek, de belterjes lebonyolításával és a médiában való visszhangtalanságával. Párizsban nem egy pár soros híradást adtak közre az újságokban erről a versenyről, hanem fontos közüggé avatták a frankofon területek tévézőinek milliói számára.

Megmutatták, hogy nem elefántcsonttoronyba zárkózó nyelvészek, irodalmárok magánügye csupán az anyanyelv szeretete, ismerete.

A francia emberek öntudatos, büszke hazaszeretetéhez ez is hozzátartozik. A mi édes anyanyelvünk is megérdemelné ilyen elegáns lebonyolítású, nagy nyilvánosság előtt zajló versenyeket. Talán egyszer nekünk is sikerül levetkőznünk a kishitűséget és az érdektelenséget!

Ilosvai Ferenc

„Büntetendő segítségnyújtás” és más zagyvaságok

„Két román és egy magyar férfit fogtak el az útlevélezéskor, akiket csalás, lopás alapos gyanújaival adtak át a rendőrségnek.” „A bíróság bűnösnek mondta ki a vádlottat a ... §-ba ütköző és a ... bekezdés szerint büntetendő segítségnyújtás elmulasztásának a veszélyhelyzetet előidéző által elkövetett bűntettében.”

Szóval ki a gyanúsított és mi a büntetendő? Az első mondatban az *az útlevélezéskor* után áll, tehát látszólag arra vonatkozik. A második mondatban úgy tűnik, a segítségnyújtás büntetendő. Idővel persze rájön az olvasó, mit akarhatott közölni a mondat megfogalmazója, de alapvető szabály, hogy az olvasót egy pillanatig sem szabad bizonytalanságban hagyni. Ezt úgy érhetjük el, hogy megváltoztatjuk a szórendet, esetleg a túl hosszú mondatot tagmondatokra vagy akár külön mondatokra szedjük szét. Pl.: „Az útlevélezéskor elfogtak két román és egy magyar férfit, akiket csalással, lopással gyanúsítanak, és átadták őket a rendőrségnek.” Vagy a második mondat helyett: „A bíróság bűnösnek mondta ki a vádlottat a segítségnyújtásnak veszélyhelyzetet előidéző elmulasztásában. Ez a ... §-ba ütközik, és a ... bekezdés szerint büntetendő.” Még természetesebb lenne így: „A bíróság bűnösnek mondta ki a vádlottat, mivel elmulasztotta a segítségnyújtást, holott ő maga idézte elő a veszélyhelyzetet. Ez a ... §-ba ütközik, és a ... bekezdés szerint büntetendő.” Nem esne csorba a jogászok, hivatalnokok tekintélyén, ha emberi módon fogalmaznának.

Se szeri, se száma a fentiekhez hasonló hibáknak. Íme egy csokorral a vicclapba való idézetekből (a források megjelölésétől eltekintek):

„Ezúton megküldjük az Önök által megrendelt Gödöllő város ... helyrajzi számú földrészletének műszakilag záradékolt telekhatárrendezési vázrajzait.” „A jóváhagyás szerintünk mindig egy meghozott döntés után beszerzendő harmadik személy nyilatkozatát jelenti.” (Mi ez? Rabszolga-kereskedelem?) „... a széles mosolyok közt készült 72 vezető fényképe...” „Köszöntöm a jelenlevő sajtó képviselőit!” „a két Országgyűlés előtt fekvő javaslat...” (Magyarországon egyelőre csak egy Országgyűlés van.) „... hogy miről szól a *húsvéti kereszténység és zsidóság* vitája...” (A húsvéti kereszténység talán azokra vonatkozik, akik csak húsvétkor mennek templomba? Vagy inkább talán a vita szól a húsvétről?) „... a *rendkívüli házbizottság* ülése elhúzódtott...” (Eszerint van rendes házbizottság és rendkívüli. Ezúttal az utóbbi ülésezett.) „A nagy hagyományú Kossuth által alapított napilap...” (Kétségtelen, Kossuthnak is nagy hagyománya van, de itt a Pesti Hírlapról akartak írni.) „... az *átmeneti rendszerváltás* okozta problémák miatt...” (Lehet, hogy elszólás?) „... az ... számú postáról szóló törvényjavaslat...” (Minden postának külön törvény?) „a megnyitón megjelenő *szovjet hadsereg* képviselőit...” (Kicsit régi ez a példa, de az egész szovjet hadsereg – hál’ istennek – még 56-ban sem „jelent meg” Magyarországon.) „A várhatóan júniustól működő *feketegazdaság* visszaszorítására tett intézkedések...” „... *hatékony szervezett bűnözés* elleni fellépést tesz lehetővé.”

Ezzel vissza is érkeztünk a kriminalisztikához. A feketegazdaság nemcsak június óta működik, mint ahogyan ez a hiba sem egészen új keletű. És hogy mi volna ellene olyan hatékony fellépés, amilyen hatékony a szervezett bűnözés, azt nem tudom.

Buvári Márta

Szóstár-díjas üzletek Nyíregyházán

Az Anyanyelvápolók Szövetsége helyi szervezetének, valamint az egyik helyi kereskedelmi televízióknak sajátos vállalkozása, kezdeményezése az, hogy a nyilvánosság előtt, a *Szóstár* című műsorban az arra érdemes üzleteknek Szóstár-díjat adományoz. Az emléklapon a következő szöveg olvasható:

A pozitív nyelvművelés, a példaadás jegyében hadd soroljam fel az eddigi nyerteseket! A *Kotkoda baromfibolt* a közismert mesefiguráról kapta a nevét. A *Hatos rétes* üzletnév is mindent elárul az oda betérni szándékozónak. A patikanevek általában jók, ezek közül a *Remény patika* kapta meg a díjat. A játékos hangzású *Cső-őr Bt.* dugulásháritással foglalkozik. Az ötödik Szóstár-díjas bolt a *Belvárosi üvegcsodák* nevű.

Külön öröm, hogy a tulajdonosok igazi elismerésként kezelik a kitüntetést. Ennek jeléül az emléklapot néhányan bekeretezve ki függesztették az eladótérbe. Így mind többen tudomást szerezhetnek e helyi kezdeményezésű „mozgalomról”.

Minya Károly

Mindennapi nyelvhasználatunkban igen nagy szerepet játszanak az utcai feliratok, s közöttük különösképpen az üzletnevek. Napjaink idegenszó-áradatában örömet szerez számunkra, ha egy bolt tulajdonosa magyar nevet ír ki a cégtáblájára. Ezzel közvetve a nyelvművelést szolgálja, anyanyelvünket ápolja. Mindezek alapján ezen üzletnek a

Szóstár-díjat

adományozzuk.

Show-sokk

avagy a show-ból is megárt a sok(k)

A televíziós show műfajának hazai megjelenésekor, a hetvenes években nyelvművelésünk még erőteljesen tiltakozott az idegen szó használata ellen. Voltak, akik egyenértékűnek vélték a *műsor* főnévvel, mások fonetikus írásmódját javasolták (*só*) – a jelek szerint eredménytelenül. Azóta könyörtelenül megtapasztalhattuk e szórakoztató iparág „áldásait”.

A televíziók tavalyi és mostani műsorcímeit átnézve láthatjuk, hogy szervezetünk show-igényét jó néhány műsor igyekszik kielégíteni. Íme, a fontosabbak listája: *Show-bálvány*, *Esti showder*, *Lottóshow*, *Top-show*, *21-es show*, *Mixshow*, *Konyhashow*, *Teleshows*, *Politikai vitashow*, *Gabriella-show*.

Úgy látszik, a tavalyi *show-sokk* múltófélben van: mostanában már csak az első hárommal találkozhatunk, pedig tavaly még előfordult, hogy egyetlen estére három *show* is jutott a legfőbb közszolgálati adónkon. A megmaradtak közül telitalálatnak tarthatjuk a *Show-bálvány*-t és az *Esti showder*-t többértelműségük és a bennük rejlő szójáték miatt.

Bár nagyon valószínű, hogy *show*-tlanul, azaz *show* nélkül nem fogunk megélni a jövőben sem, remélhetőleg számuk és időtartamuk nem lépi túl az egészségügyi, pontosabban az elviselhetőségi határértéket.

Zimányi Árpád

Nyelvi nagyképűség

Besorolhatjuk a most tárgyalandó jelenséget a nyelvi túlzások körébe is, de nevezzük nevén a gyereket: a nyelvi nagyképűséget!

De miről is van szó? Arról, hogy ha manapság végigsétálunk az utcákon, nem üzletekkel, hanem *stúdiók*-kal találkozhatunk, oda térhetünk be. Az értelmező szótár szerint a *stúdió* jelentései a következők: rádió- vagy tévéközvetítés céljára felszerelt helyiség, aztán: fényképműterem, valamint: művészek kísérletező, továbbképző köre. Szó sincs tehát üzletről. Ennek ellenére van már *Parafta stúdió*, *Működő stúdió*, *Konyhabútor stúdió*, sőt *Babakocsi stúdió*. Ha mindehhez hozzávesszük, hogy van például *Mozgás stúdió* is, akkor láthatjuk, hogy nem csekély a szó jelentésbővülése – és szükségtelen. Ha jól körülnézünk az utcán, észrevehetjük, hogy a *klinikák* is igencsak megsaporodtak, de itt sem a gyógyellátó intézményekre kell gondolni, hanem valamilyen javítással foglalkozó cégre. Így például a *gumi:klinika* nem más, mint gumijavító műhely vagy szerviz.

A *patika* is igen kedvelt elnevezés lett, de az ilyen nevű egységbe nehogy gyógyszerért térjünk be! Van már *sörpatika*, ahol a kocsmáros bizonyára úgy gondolja, hogy mindenféle alkohol kis mértékben orvosság, nagy mértékben gyógyszer; *színpatiká*-t is láttam már, bár itt a festékbolt tulajdonosa nem tudni mire gondolt a névadáskor; *szépségpatika* is létezik, ezt normális esetben *kozmetika*-nak nevezzük. S hogy az egészségügy milyen kedvelt az üzletek névadásakor, bizonyosság erre az, hogy nemcsak a *klinika*, *patika*, hanem a *doktor* is divatos név. A *gumidoktor* a már korábban említett gumijavító műhely neve, illetve a gumijavítóé, a kezembem pedig a *mus-kátlidoktor*-t tartom, ami nem más, mint e virág tápoldata, azt tartalmazó szer.

Manapság divat minden kisebb-nagyobb tanfolyamot *akadémia*-nak nevezni – nyilván a jobb eladhatóság és a már említett nyelvi nagyképűség okán.

M. K.

Elhangzott a Duna Televízió *Csillagjel* című műsorában 1998. november 29-én. A szerk.

Tájékozatlan tájékoztatók

Negyedikes vagy tizenkettedikes, tehát végzős középiskolás diákként gyakran tanulmányozom a Felsőoktatási felvételi tájékoztatót. E könyv keresése közben akadt a kezembe a hasonló rendeltetésű, középiskolásoknak szóló Pályaválasztási tájékoztató (Pályaválasztási tájékoztató 1999 – [A] Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Megyei Pedagógiai Intézete és Továbbképző Központja 1998.). A „műben” megdöbbentő helyesírási és stilisztikai hibákat találtam.

A Nyíregyházi Evangélikus Kossuth Lajos (!) Gimnázium tájékoztatójában ez áll: „Két osztályt indítunk: *négy osztályos* gimnáziumi tagozaton a speciális nyelvi osztály; *négy osztályos* gimnázium általános tantervű osztály”. Ez összesen nyolc osztály. Két osztályt akkor jelentene, ha a kifejezést egybeírták volna (*négyosztályos*).

A nyíregyházi Szent Imre Katolikus Gimnázium „*négyosztályos* gimnázium”-ba hirdet felvételt. Kár, hogy ezt durva helyesírási hibával teszi.

A demecseri Váry Emil Gimnázium ismertetőjében bukkanom a következő hibára: „*Választott* idegen nyelvek: angol, német, orosz”. A leendő gimnazisták azonban valószínűleg csak később választanak a lehetőségekből, ezért egyelőre csupán *választható* idegen nyelvekről beszélhetünk.

A baktalórántházi Vay Ádám Gimnázium, Szakközépiskola, Szakiskola és Kollégium felvételi rendszere elgondolkodtatott. Miután átugrottam néhány vesszőhibát, ezt olvastam: „Felvételi vizsga: testi, *neveltségi szint* mérése”. A felvételin valóban kiderülhet a jelentkezők „neveltsége”, jólneveltsége vagy műveltsége, ennek ellenére ezt a szó szerkezetet hibásnak találom. A helyes megoldás talán ez lenne: *testi, fizikai állapot* felmérése; vagy *műveltségi szint* felmérése. Ehhez azonban jó lenne tudni, hogy tulajdonképpen miről is van szó. Ugyanitt két kifejezést értelmezni sem tudtam: „*rendőr orvosi vizsgálat*”, „*utazásturizmus*”.

Hogy a vétségekért kik a felelősek – az intézmények munkatársai vagy a könyv szerkesztői –, nem tudom. Mindenesetre ilyen hivatalos tájékoztatókat nem lett volna szabad ennyire hanyagul, áttekintés és lektorálás nélkül kiadni. A hibáknak csak a tört részét írtam le, akit érdekel, szórnyülködve csemegezhethet a maradékon.

Nyíri Péter

A szerző középiskolai tanuló. A szerk.

Ünneprontó szöveghibák

1999. március 14-én a Kossuth rádió egyik műsorában Petőfi Nemzeti dalának második versszakát úgy mondta egy színész, mintha az ilyen mondatokból állna: „Rabok voltunk mostanáig, kárhozottak. Ősapáink, kik szabadon éltek-haltak, szolgaföldben nem nyughatnak.”

Ez mostanában divatos, de önkényes megváltoztatása a költeménynek, hiszen Petőfi a *kárhozottak* szót nem az akkori jelenben élőkre, hanem *ősapáinkra* vonatkoztatta. Ezt világosan mutatja, hogy a Nemzeti dalnak ebben a sorában a *kárhozottak* szó után semmilyen írásjel (vessző, pontosvessző vagy pont) nincs. Jól ellenőrizhető ez a versnek 1848. március 15-én nyomtatott szövegében, amelyet maga Petőfi Sándor hitelesített azon a példányon, melyre saját kezűleg ráírta, hogy a „kivívott sajtószabadság után legeslegelőször nyomtatott példány”. A helyes szöveg tehát ez: „Rabok voltunk mostanáig, / Kárhozottak ősapáink...” Ugyanis nem *mi* – a költő és hallgatói, olvasói – voltunk kárhozottak mostanáig, hanem *ősapáink*, akik „Szolgaföldben nem nyughatnak”.

Egy nappal később, egy március 15-i ünnepélyen is találkozhattam egy már sokszor megrótt szöveghibával. Vörösmarty Szózatában az énekkar az és kötőszót, valamint a *meg* igekötőt beletoldotta a szövegbe: „Itt élned és meghalnod kell.” Helyesen úgy énekeljük a Szózatot, hogy ilyen betoldások nélkül az *élned* szót emeljük ki ismétlés-sel: „Itt *élned, élned*, halnod kell.”

Pásztor Emil

Termosz a falon

Bizonyára ismerik a „süket sógor”-tünetegyüttest. Ehhez csatlakozhat a szótévesztés képessége. A kettő együtt ijesztő állapot.

Anyám, aki hagyományos háztartást bonyolít, nehezen barátkozik új eszközökkel és idegen szavakkal, még ha közismertek is, ugyanakkor rabja a divathóbortoknak. Egy napon diadalittasan érkezik haza bevásárlásából:

- Vettem egy termoszt – mondja boldogan.
- Milyen termoszt? – kérdezem.
- Nagy, tájképes – és boldog.
- Hol fogod használni? – puhatolódzom, mert én már megszoktam a friss kávé.
- Még nem tudom – bizonytalanodik el.
- Talán hideg napokon jó lesz – vigasztalom.
- Nyári kép van rajta. A szobába gondoltam – születik az ötlet.
- Na, majd keresek neki helyet a kredencben – enyhülök.
- Á, ott nem látja senki – tiltakozik.
- Miért, milyen? – várom a meglepetést.
- Gyönyörű. Erdőrésztlet őzikekkel – mondja lágyan.
- Egy egész erdőrésztlet egy termoszon? – kezdek gyanút fogni.
- Nem egy darab, hanem össze kell rakni – kezdi a kioktatást.
- Darabokban van? – húzom magam alá a széket.
- Darabokban – mondja természetesen.
- ?
- Persze, mert olyan nagy. Ez egy óriástermosz – lecke kezdőknek.
- Miből van? – várom a lesújtó igazságot.
- Papírból. Mi másból lenne?
- De hiszen az elázik! – ellenkezem, mint állítólag mindig.
- Mi a fityfenétől ázna el a falon? – és elképed a butaságomon.
- De édesanyám, miért tennék a falra a termoszt? – rémülődözöm elmeállapotán.
- Mert olyan, mint a tapéta. Mintha az erdőben lennénk, úgy fog látszani.
- Mutasd! – kérem határozottan.
- Mért bontsuk ki most? – ellenáll.
- Látni akarom! – és mélyül a hangom.
- Elővesz egy hatalmas papírhengert, kiemel belőle egy óriáspozsert.
- Édesanyám, de hiszen ez nem termosz, hanem *poszter*! – magadok a hangom.
- Hát nem mindegy? – és sértődötten kivonul.

Faltysné Ujvári Anna

Beszélő harangok

Eger köztudomásúan a templomok városa is. A Dobó téri minorita templom messze földön ismerős, Közép-Európa egyik legszebb barokk épületeként tartják számon. A barokk templomok sorából kiemelkedik a főszékesegyház neoklasszikus épülete, amely méltóságteljesen néz Dobó városára.

Délben egymást követően szólnak meg a templomok harangjai. A szinte csilingelő hangú kisharangokat az egyre mélyebb zengésűek követik. Végül a nagytemplom mély zúgású hangja zárja a sort.

Szathmári István tanár úr az Édes Anyanyelvünk című rádióadásban, február 7-én szólt arról, hogy a világon szinte mindenütt szöveget költenek a harangszóra. A harangok beszélnek, üzenetet visznek az embernek. Még édesapámtól hallottam, hogy Egerben is szerkesztettek tréfás szöveget a templomi harangszóhoz. Amikor valamelyik kápolnában deket húztak, a vékony hang és a szaporább ritmus verse így szólt: *Egy gye-rek szü-le-tett. Egy gye-rek szü-le-tett.* Ezt egy mély hang követte. Már lassabban: *Ki az ap-ja? Ki az ap-ja?* Ezután egy még mélyebb hang válaszolt: *Egy ka-no-nok. Egy ka-no-nok.* Végül megszólalt a főszékesegyház harangja is. Mint valami bölcs öreg summázta a friss hírt: *Mind-járt tud-tam. Mind-járt tud-tam.*

Természetesen az erősen vallásos egri emberekben fel sem merült valamiféle antiklerikalizmus, inkább a népi tréfálkozás szülte ezt a kissé profán szöveget.

Érdemes lenne összegyűjteni mindazokat a versikéket, amelyek a harangozáshoz kapcsolódnak!

Dóra Zoltán

Az egészségügy nyelvi pongyolaságairól

Az Édes Anyanyelvünk múlt évi 5. számában a 13. oldalon olvastam Gyárfás Endre „Emelt szintű” című, kitűnő írását. Nagyon örültem; köszönöm, hogy felhívta a figyelmet a helytelen, téves fogalmazásra. Valóban nem az építmenynek egy emelettel való megnöveléséről van szó; az „emelt szint” kényelmesebb, komfortosabb, drágább házat jelent. Miért nem használjuk a helyes kifejezéseket?

A teljesség igénye nélkül, íme néhány további félresikerült fogalmazás az egészségügyben:

Az egyik intézménytípus neve: *Szállást biztosító idősek otthona*. Tehát az idősek biztosítanak szállást?! A valóságban az idősek számára biztosítják az elhelyezést, ezért helyesen: *Idősek szállást biztosító otthona!*

Utókezelő. Ez a szó a magyar nyelv logikája szerint a valamely egészségi károsodás, „orvosi esemény” (például szívinfarktus, gyomorvérzés, baleset) utáni kezelést jelenti. A mai magyar valóságban azonban – megfigyelhetetlen okból – a szó mögött az *IDŐSEK KÓRHÁZI OSZTÁLYA* áll. Tehát nem stádiumot, időszakot értenek rajta, hanem életkori meghatározást. Tragikus! Az idős nemzedék kórházi osztályát a világon mindenütt a szakmailag és etikailag helyes *idősgyógyászati* megjelöléssel látják el.

Aktív osztály, krónikus osztály. A hivatalos magyar névhasználat ezt a két alaptípust különbözteti meg a kórházi ellátásban. Milyen szép és örömteli lenne, ha nem kevernék össze az állapot ellátási módját a betegség jellegével. Az *aktív*-nak a *passzív* az ellentéte; ez azt jelenti, hogy mégis van eutanázia? A rászoruló mindenütt csak aktívan látható el, függetlenül attól, hogy állapota „sürgős” vagy „krónikus”. A *krónikus* ellentéte az *akut* (sürgős), tehát helyesen: *akut osztály és krónikus osztály* (ismételjük: mindenkit mindenütt mindig aktívan kell ellátni!).

Gondoljunk az igazságra: tartalmi rend csak ott lehet, ahol formai rend is van!

Dr. Vértés László

Magyar eredetű idegen szavak

Szavainknak meglehetősen nagy része ilyen-olyan jövevényszó. Mi már aligha értenők a Baskíria területén létezett Magna Hungaria magyarjainak nyelvét. Nagy etimológiai szótárunk számon tartja, mely jövevényszó honnan ered, és milyen közvetítéssel jutott el hozzánk. Előrebocsátom: a legkevésbé sem vagyok *macsó* (újabb jövevényszó!), de ha azt mondom, hogy „ezer asszony méreg”, akkor akaratlanul is olyan mondatot fogalmaztam, amelynek mindhárom szava iráni (alán) eredetű. Mint ahogy a *gyümölcs* meg a *vezér* és tömérdek egyéb szavunk forrása a török nyelvben keresendő, és se szeri, se száma a franciából, németből, szlávból, olaszból, jiddisből (*haver, mázli, jatt* stb.) vagy cigányból (*kajál, csaj, csávó* stb.) átvett szavainknak.

Még érdekesebbek azok a szavaink, amelyeket tőlünk vettek át mások, nem is okvetlenül csak a szomszédos népek, hanem úgyszólván a nagyvilág.

A minap nem kis meglepetéssel hallottam Günther Jauch német sportriporter szájából, hogy „die Kantare im Griff zu halten”, azaz szorosan kézben tartani a gyepőlőszárat. Azt eddig is tudtuk, hogy létezik egy *Kandare* alak, amelyet a gyepelőre (*Zügel*) magyar hatására használ szinonimaként a német; de a *t* betűs változatot (*Kantare*) most hallottam először. Érdemes följegyeznünk.

Nemkülönben a magyarból való átvétel a bécsi Práterben található német kiírás: „Langoschbäckerei”, azaz lángossütőde.

Néhány szavunk a francia nyelvben is meghonosodott: a *shako* (csákó), a *soutache* (sujtás), a *hussard* (huszár, amely nálunk is jövevényszó, a 'kalóz' jelentésű szerb-horvát szót vettük át jelentésváltozással), továbbá a *coche* és *cocher* (kocsi, kocsis), valamint a *forint*, amelyet a Robert-szótár magyar szóként hoz, elmulasztva megemlíteni, hogy a *florinus*-ból, a virágjelű firenzei pénz nevéből származik. „Cserébe” viszont ugyanebben a szótárban a *coche* cseh (!) eredetű szóként szerepel, holott az elnevezés a Komárom megyei Kocs község nevéből jött létre (eredetileg: *kocsi szekér*). Mellesleg ez a szavunk futotta be a legnagyobb karriert: ma már nem *trainer* (tréner) a futball-, illetve teniszedzők neve világszerte, hanem *coach* (ejtsd: kócs), azaz kocsis, fogathajtó.

Azt meg ki hinné, hogy akad olyan szavunk is, amely ma már az Egyesült Államok (!) szókincsét gyarapítja? Pedig így van. Legjobb tudomásom szerint ugyanis a Hollywoodban tevékenykedő magyar emigráns filmes gárda tagjaitól lesték el a helybéliek még a harmincas években az *itsy-bitsy*-t (ici-pici), amely kifejezés az eleve meglévő *little bit* (kicsikét) további kicsinyítésének hatott. Ezt az *itsy-bitsy*-t aztán egy híressé vált sláger, az icipici strandbikiniiről szóló tette általánossá az angol nyelvterületen.

Timár György

A magyar helyesírásról, finn szemmel

Az Édes Anyanyelvünk 1998. decemberi számában Pásztor Emil bemutatta Mészáros András művét, az *Ė-zó kiejtési kisszótárt*. Ettől kedvet kaptam, hogy kifejtem egy-két, a magyar helyesírásra és köznyelvre vonatkozó gondolatomat.

Magam finn anyanyelvű vagyok, 1994 óta ismerkedem a magyar nyelvvel és életmóddal. A finn és a magyar köznyelv/irodalmi nyelv között egy alapvető különbség veendő figyelembe: a finn köznyelvet a mindennapi életben jóformán senki sem beszéli, ugyanakkor az mindenki számára az írott közlés elsődleges eszköze. A beszélt köznyelvünket csupán egyes hivatalos helyzetekben szoktuk használni, különben mindenki a saját (regionális) beszédnyelvét vagy nyelvjárását használja. Az irodalmi finn tehát nyelvi idealizáció, mesterséges rendszer, így könnyebben művelhető, mint egy nagy tömeg beszélt köznyelv – mondjuk a magyar. (Engedjék meg, hogy itt erősen leegyszerűsítsem a tényeket, mivel ez az írásom nem a nyelv változataival foglalkozik.) Az előbbi tények miatt a nyelvműveléshez való viszonyom bizonyára eltér a magyar hagyományoktól.

A finn írásrendszer a legkövetkezetesebben fonematikus helyesírás, amellyel eddig találkoztam. E szempontból a magyar is elég jól működik, ám egyre több a hagyományörző következetlenség: *szívek* [szívek], *állat* [álát], *tavaly* [tavaj]. Ami engem illet, szeretem a hagyományörzést, a következetlenséget azonban nem. Javasolnám hát: ismerjük el, hogy a beszélt nyelv a magyar nyelvterületen is külön életét éli, az irodalmi nyelv (idealizáció) pedig az írott szöveg normája. (Egy ilyen normára minden nyelvközösségnek nagy szüksége van a kölcsönös megértés céljából s egyéb társadalmi okokból, de azért is, hogy a régi írott szövegek érthetősége minél tovább megőrződjék. Ez utóbbi – szerintem – különösképpen fontos a magyaroknál, akik szerföltött tisztelik az irodalmat.) Ha valaki fölolvass egy szöveget, és egyébként is beszéli a köznyelvet, ejtse ki úgy, hogy *szívek*, bár máskor, beszédnyelven, ezt mondaná: *szívek!* A legtöbb finn is el tudja sajátítani anyanyelvének e kettősségét; miért ne lenne képes rá a most iskolába menő magyar nemzedék?

E kettősség kapcsán két magyar hang nagy gondot okozhatna, nevezetesen az *Ė* és az *ly*. Hiába igyekeznének a tanárok ezek kiejtését megtanítani a legtöbb magyar iskolában. A logikus megoldás a következő: be kell vezetni az *Ė* betű használatát, de csak az használja, aki ki is tudja ejteni. Megértési gond ebből alig adódna. Meg kell őrizni az *ly* betűt, de csak az használja, aki ki is tudja ejteni. Főleg azokon a vidékeken, ahol még bármilyen szinten is élnek e hangok, különös figyelmet kell fordítani rájuk az anyanyelv s az irodalom oktatásában. Elférne egymás mellett a *fĕnt* ~ *fĕnt*, illetve a *tavaly* ~ *tavaj* alakváltozat, hisz a mai irodalmi magyarban szép számban előfordulnak *Ė-zó* alakváltozatok (pl. *fĕnt*). Ezután az írott szövegek is tükröznék e két, szerintem szép hang továbbélését, s ha tényleg kihálnának, akkor velük a betűk is.

E megoldás bizonyára sokaknak nem tetszene. Nem csupán arról volna szó, hogy megváltozna egy bevált szokás, hanem még rosszabbról: a művelt elit elveszítené egy eszközt, amellyel eddig el tudott különülni a kevésbé művelt néprétegektől. Ha a magyar nyelvművelők többsége is ezért támogatja a *ly* betű megőrzését, megadom magam. Úgy vélem, aki tényleg szerelmes az *ly*-be, mint jómagam is, megtanulhatná a megfelelő hang kiejtését. Továbbá nagy hiba volna egyik napról a másikra megváltoztatni a szabályt. Egy hosszú átmeneti időszak kellene, amelyben a régi helyesírás használatát is megengednék.

Szerintem fontos az *Ė* és az *ly* hang megmaradását a helyesírás módosításával támogatni, ha azt értéknek tekintjük, mert a helyesírás hat a kiejtésre. A mari (cseremisiz) nyelvben a helyesírás és az orosz nyelv együttes hatására a *d* hang lassan helyettesíti az ősi *δ*-t, a *v* a *β*-t, a *g* a *γ*-t. A finben a helyesírás meg a svéd hatására szintén *δ* > *d* változás zajlott le. Több példát is lehetne felsorolni az uráli nyelvekből.

Az *Ė* hang jelölését azért is támogatom, mert szerintem az *Ė* és az *e* hang egybeesése a magyarban veszélyeztetni a magánhangzó-harmónia megmaradását, még jobban, mint a *sofőr*, *amőba* típusú átvételek. Ha ugyanis megőrződne az *Ė* hang, akkor a magyar magánhangzórendszer a harmónia szempontjából a következőképp festene (a labialis harmóniával itt nem foglalkozom):

hátsó	elülső-semleges	elülső
u, ű	i, í	ü, ő
o, ő	ĕ, ě	ö, ő
a		e
á		

Ez a mostaninál jobban hasonlítana a finnre. Így pl. a *lĕány* szót nem kellene vegyes hangrendűnek tekinteni, a *kompatibilis* szó egyértelműen hátsó hangrendűnek számítana. Az *e*-t tartalmazó szavak egy részét alapjában véve *ĕ*-snek lehetne tekinteni, ami a hangrendjüket is egyszerűsítene meg a ragozásukat is következetesebbé tenné: *matĕkot*, *farmĕrban* (~ *farmerben*), *progĕresszívna* stb. Ez teljesen logikus megoldás, hisz pl. a latinban nincs *e* hang, az *e* betű az *ĕ* hangot jelöli. Sőt, *amőba* helyett *amĕbă*-t, tehát német átvétel helyett latin átvételt lehetne használni. Legalábbis elméleti szinten, az irodalmi nyelvben (a beszédnyelvben valószínűleg nem) előbb-utóbb megszűnne a vegyeshangrendűség. Természetesen kivételek is vannak. Alighanem lehetetlen volna az *oktőbĕrjában* és *novĕmbĕrjában* szóalakokat elterjeszteni, bármily következetes latin átvétel volna is az *oktőbĕr* és a *novĕmbĕr*.

Végére is az *idĕalizáció* következetessége is határos – akár az emberi észé.

Jouni Kortesharju

Finn nyelvész kollégánk írását vitacikként közöljük. A szerk.

Kereskedelmi tévék és polgárok

1997 és 1998 divatszavai

1985 óta kísérem figyelemmel és dokumentálom az adott év divatszavait, divatkifejezéseit.* A több mint egy évtizedes gyűjtés különösen fontosá vált a rendszerváltozás időszakában, illetve az azóta eltelt években. 1998 novemberében Berlinben, a Finn–Magyar Szemiotikai Szimpóziumon német nyelven is bemutattam a szóanyagot. Magyarul a veszprémi Új Horizont idei 2. számában jelent meg a tanulmány. Most az elmúlt két esztendő szóanyagából mutatok be néhányat, továbbá közreadom említett tanulmányom összefoglalóját.

A divatszók, divatkifejezések között természetesen a közéletet megrázó vagy foglalkoztató események állnak a fő helyen. Vagyis a politikai-gazdasági-társadalmi események. Ezeket tárgyalja fő helyen a sajtó, a média – s értelemszerűen ezek szerepelnek legtöbbször a mindennapi társalgásban is. Összeállításom napi sajtófigyelésből, valamint az egyes lapok (pl. *Heti Világgazdaság*) év végi összefoglalóiból készült.

1997-ben a legtöbbet emlegetett események: *robbantások, leszámolások, fagyszúnet, kerékbilincs* (Budapestben a tiltott helyen vagy fizetés nélkül várakozó személygépkocsikra szerelt eszköz), *Postabank-csőd* (hisztéria), *Nyírfá-dosszié, autópályadíj, extasy-tabletta, anfetamin, NATO-népszavazás, civilszféra, zsebszerződés, színesfémgűjtés, telefonszex, kukac*. 1997 legdivatosabb kifejezése minden valószínűség szerint a *kereskedelmi tévé* (szemben a királyi tévével).

1998-ban a leggyakoribb divatkifejezések: *nyugdíjpénztár, csendes* (választási) *kampány, polgár, Orbán–Torgyán polgárhatalom* (az azonos magánhangzók miatt nyelvi játék is), *Postabank-botrány* (a második legnagyobb pénzintézet csődjé), *Viagra* (impotencia elleni gyógyszer), *Avemar* („rákellenes” gyógyszer), *Sláger Rádió, Danubius Rádió, Koszovó, kárpátjai árvíz, kurd–török viszály, Clinton-botrány* (Bill Clinton amerikai elnök négyperces tévébeszédében elismerte, hogy „nem megfelelő” kapcsolata volt Monica Lewinsky fehér házi gyakornokkal, s mint mondta: „félrevezettem az embereket, beleértve a feleségemet is”), *tandíjmódosítás, ítéltőábra, Globex-botrány*. 1998 (nyelvpolitikai tényezővé is vált) legdivatosabb szava: *a polgár*.

Bár a közreadott szótlista újságok összefoglalói alapján készült, nyilván szubjektív áttekintése ez az elmúlt éveknek. Kinek-kinek az egyéni körülményei módosíthatják az összképet, illetve egészen más szavakat emelhetnek fő helyre.

Összefoglalásképpen milyen tanulságok vonhatók le az elmúlt évek, de az egész évtized dokumentált szódivatából? A főbb jellemzők:

- rendszerint új, szótárzatlan jelenségek bukkannak fel;
 - viszonylag szűk, behatárolt tárgykör (politika, gazdaság);
 - nemzetközi és kisebbbész helyi (országos) tematika;
 - többnyire tudatos szóalkotás, szóteremtés (ritkán jelenik meg az egyébként elevenen élő, spontán szóalkotás);
 - kevés eredeti, első szóteremtés;
 - jellemzően felülről lefelé irányuló (tömegkommunikációs) szóterjesztés;
 - kis terjedelmű szókészlet;
 - idegen vagy félidegen formák, fordítások (tükörfordítások);
 - nevekkel, eseményekkel kapcsolatos kifejezések;
 - az idegen formák eredetének nem (mindig) pontos ismerete;
 - szóképzés helyett szóösszetételek, különféle szerkezetek;
 - az eredet, alapjelentés elhomályosodott volna, de gazdag és szabad asszociációs jelentések és mezőösszefüggések;
 - gyakoribbak a bombasztikus (fellengzős) és a negatíviztikus formák;
 - az értelmezéshez fontos az adott politikai-gazdasági situáció (ennek megszűnése a divatszók teljes visszaszorulását, olykor értelmetlenségét vonja maga után);
 - gyors felbukkanás, viszonylag gyors eltűnés.
- A szóalkotás és a divatszógyártás természetesen folytatódik.

Balázs Géza

* Korábbi divatszók-adatközléseim: Az év szavai '85. Magyar Nemzet, 1986. február 20. – Szódivat a múlt évben. Édes Anyanyelvünk, 1987/2. – APEH, VÁNYA és társai. Édes Anyanyelvünk, 1989/3. – Divatszavak 1988–1990-ben. Édes Anyanyelvünk, 1991/2. – Az elmúlt év divatszavai. Édes Anyanyelvünk, 1992/3. – 1992–1993 – a divatszók tükrében. Édes Anyanyelvünk, 1994/4. – Divatszavak 1994-ben. Édes Anyanyelvünk, 1995/2. – Divatszavak 1995-ben és 1996-ban. Édes Anyanyelvünk, 1997/2.

DIGITÁLIS NYELVÚJÍTÁS 5.

Számítógépes honosítási szolgáltatás

A honosítás a számítógépes programoknak, szoftvereknek a hazai felhasználók elvárásaihoz való igazítása. Mit is jelent ez pontosan? Először is a számítógép képernyőjén megjelenő szavak, kifejezések, üzenetek lefordítását, valamint a program tartalmának a hazai kultúrához való alakítását (pl. a mértékegységek beállítását). Könnyebben értjük meg azt, hogy *szerkesztés* vagy *súgó*, mint hogy *edit* vagy *help*.

Honosítanak-e egyáltalán az informatikusok? Már a szoftvergyártók és -forgalmazók is felismerték, hogy az anyanyelven kommunikáló programokat szívesebben veszik a felhasználók. Becslések szerint az eladott szoftverek körülbelül 80%-át a honosított szoftverek teszik ki.

Hogyan is zajlik a honosítás? A világ legnagyobb szoftvergyártó cégénél, a Microsoftnál szigorú rendje van a honosításnak. A cégnek van Irszágban, Dublinban egy honosítási központja, és beosztják, hogy melyik ország honosító csoportja mikor vonulhat be ebbe a központba. Először a németek készíthetik el a német nyelvű Microsoft-programokat, az angol nyelvű program megjelenését 1–2 héttel követve. Mi magyarok az eredeti, angol nyelvű változat megjelenése után körülbelül 3 hónappal vonulhatunk be a dublini fordítóközpontba. Ekkor a Microsoft magyar leányvállalatának informatikai és nyelvész szakemberei munkához látnak, és lefordítják a programok nyelvét, valamint elvégzik az összes honosítási feladatot.

A honosításkor fontos szerepet játszanak a Balázs Géza által meghatározott magyarítási szempontok:

a) igény (motiváció, hozzáállás a szómagyarításhoz), b) környezetbe illesztés, c) rövidség (ne legyen hosszabb, mint a nemzetközi változat), d) humor (lehetőleg ne legyen humoros, nevetető), e) illeszkedjen be a magyar szóalkotási rendszerbe, f) meglévő szó jelentésének bővítése (sokan ezt nem is tartják szómagyarításnak, pedig a nyelv természetéből adódóan az anyanyelvi végtelenség ez a leggyakoribb spontán módja).

Mindezekon kívül a honosításnak rendkívül fontos technikai követelményei is vannak:

a) a magyarított szó lehetőleg ne legyen hosszabb öt karakternél (minél gyakrabban fordul elő a kifejezés a programban, annál fontosabb, hogy betartsák ezt a szabályt); b) lehetőleg ne legyen az angoltól eltérő ékezetes betűk a magyarított kifejezésben (ennek is bonyolult technikai magyarázata van, amely végső soron az angol nyelv informatikai elsőbbségének tulajdonítható); c) ha esetleg több egyaránt megfelelő magyar változat is születik egy-egy angol kifejezésre, akkor rendszerint az terjed el jobban, amelyiknek a programja mögött nagyobb cég áll („A nagy hal megeszi a kis halat”).

A magyarítási folyamat szempontjai között furcsán keverednek a nyelvészeti, nyelvhasználati, illetve a technikai, piaci törvények. Az informatikai nyelvvel foglalkozniuk kell a nyelv művelőknek, a nyelvészeknek. Egyre nagyobb a tétje a magyarosítások minőségének. Ezt csakis az informatikával kapcsolatba kerülő számítógép-használók visszajelzéseit, kérdéseit ismerő nyelvész befolyásolhatja. Erre a feladatra vállalkozott egy kis csapat (Balázs Géza nyelvész, Szilágyi Árpád informatikai szakember, szakújságíró, illetve e cikk szerzője, aki szintén nyelvész). A Soros Alapítvány támogatásával létrehozták egy internetes honlapot, amelynek címe:

www.emwac.bme.hu/nyelv/index.html

Ezen a honlapon várják az internetező számítógép-használók kérdéseit, magyarítási ötleteit. Összegyűjtik az összes olyan honlap címét, amely valamilyen nyelvészeti témával foglalkozik (pl. interneten elérhető szótárak, nyelvészeti publikációk, folyóiratok). A tervek szerint egy olyan adatbázist is létrehoznak, amely a hazai honosított szoftverek kifejezőkészletét tartalmazza szóterjesztéssel. Ez a tevékenység biztosítja az alapját egy új szempontú, internetes, informatikai nyelvű tevékenységnek.

Bódi Zoltán

A nyelvtudomány szakszavai – magyarul

Nyelvünk védelmezői, ápolói folyton figyelmeztetnek az egyre sokasodó idegen szavak és kifejezések terjedésének, divatjának káros hatására. Ennek következtében ugyanis a közölnivalónk nagyon sokszor homályossá vagy érthetlenné válik. Az idegen elemek indokolatlan, fölösleges használata a szaktudományok közül – sajnos – a nyelvészetben is igen gyakori. Erre számtalan bizonyítékot sorolhatnánk fel, de velük szemben olyanokat is, amelyek követendő példák lehetnek a magyaros nyelvhasználatra. E tekintetben szinte egyedülálló Szabó T. Attila hatalmas életműve: benne tudniillik alig találunk idegen szót.

Korunkban az új nyelvtudományi ágak, irányzatok idegen műszavainak magyarítása a nyelvészeket fölötté nagy és nehéz feladatok elé állítja, és kellő készséget, törekvést követel tőlük. Tudjuk, hogy a szaktudományi fordítások is mennyire rontják nyelvünket, ha tele vannak idegen szavakkal. Ezzel szemben én egy olyan, nemrég megjelent fordításra akarom felhívni a figyelmet, amely kitűnik a nyelvészeti szakszók magyaros használatával. Theodora Bynon *Historical linguistics* című művét **Gherdán Tamás és Számadó Tamás** angolból úgy ültették át nyelvünkre, Történeti nyelvészet címmel (Osiris Kiadó, Bp. 1997), hogy az angol, latin műszavaknak rendszerint a hasonló vagy egyenértékű magyar megfelelőjével élnek: *társadalomnyelvészeti, magánhangzóközi, szembenállás, eloszlás (szociolingvisztikai, intervokális, oppozíció, disztribúció helyett)*. Ha szükségesnek tartják, egymás mellett szerepeltetik a megfelelő magyar és idegen szót, így: *nyelvtudás (kompetencia), adatanyag (korpusz), rámutató (deiktikus), ket-tős szám (duális), alakhangtani (morfonemikus), hangtagok (fonológiai szegmentumok), fölös (redundáns), illetve ritkán fordított szórendben: performancia, más szóval nyelvi szereplés, hiperkorrekt (túlzóna helyes), tónus (szóhanglejtés), perfektum (befejezett), Sprachbund ('nyelvsvözettség') és a többi. Gherdán és Számadó sok idegen terminus mellett vagy helyett saját fordításukkal, alkotásukkal gyarapítják a magyarítások számát. Ilyenek a *térségi (areális), tevőnév (nomen agentis [megfelelőbb a cselekvőnév]), transzformációs-generatív (átalakító-létrehozó)* stb.*

A fordítótársak természetesen más esetben is használnak idegen szakszokat, pl. olyanokat, amelyeket szerintük nem lehet vagy nem tanácsos lefordítani. Ilyennek vélik a *rekonstruál* igét; ezt azonban pótolhatja a *kikövetkeztet*, *visszaállít*. Néha meg az idegen szókkal alkalmasint a magyar megfelelők közeli ismételtetését akarják elkerülni (pl. magánhangzó helyett *vokális*).

Az ebben a fordításban előforduló magyarított szakszókval kapcsolatban is fölvetődik persze, hogy lehetőleg pontosan fejezik-e ki az idegen szavak jelölte fogalmakat, nyelvtan helyes alkotások-e stb. Így például elfogadható-e a *labialis magánhangzó* helyettesítése nem az *ajakkerékítéses*, hanem a *kerek magánhangzó*? A *tőmagánhangzó-váltakozást* jelölő *ablaut*-nak mesterkelt a *hangmúlás* megfelelője.

A fordításhoz csatolt angol–magyar és magyar–angol szakszójegyzék főleg a kevésbé ismert angol szavak magyar megfelelőit tartalmazza. Ez is segít a problematikus szavak egységes értelmezésének kialakításában, illetve megerősítésében. A szójegyzékben a *doublet* mellett a *szómás* megfelelő áll; úgy tudom, hogy a *dublett*-et a *szópár*-ral vagy *alakpár*-ral szokták helyettesíteni. A *palatal* és *velar* magyarítására nem a *keménypadlási* és *lágypadlási*, hanem a *kemény szájpadlási*, *lágypadlási* megfelelőt tartom elfogadhatónak.

Anyanyelvi tudományos szókincsünk kialakítása, gazdagítása és művelése, az idegen terminusok helyébe magyar műszavak és -kifejezések alkotása nemcsak régen – jelesül a nyelvújítás korában – volt sorsformálóan fontos, hanem az napjainkban is. Tudományos nyelvünk magyarságától függ, hogy lépést tudunk-e tartani a világ tudományos fejlődésével. Ezért példamutató Gherdán Tamás és Számadó Tamás fordításának magyaros szaknyelvhasználatát, az idegen műszavak magyarítására való törekvése.

Kósa Ferenc

Stilisztika és gyakorlat

(Szerkesztette: Szathmári István)

Az évtized végén már nem vállalunk nagy kockázatot, ha kijelentjük, hogy a kilencvenes években a nyelvi stílus a hazai kutatók számára (is) a nyelvről való gondolkodás egyik központi témájává vált. Könyvek, tanulmánykötetek sokasága bizonyítja a stilisztikai kutatások fellendülését. Ellentétben azokkal a korábbi jóslatokkal, amelyek a stilisztika haláláról beszéltek, ma úgy tűnik, a stilisztika képes arra, hogy válaszokat adjon azokra a kérdésekre, amelyek az újabb nyelvtudományi paradigmákban (a nyelvészeti pragmatikában, a kognitív nyelvészetben) megfogalmazódtak.

A Szathmári István vezetésével az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszéke mellett immár több mint negyedszázada működő Stílus-kutató Csoport a stílusról, stilisztikáról folyó magyarországi párbeszéd meghatározó fóruma. A kutatóműhely tagjai a közös munka célját abban látják, hogy a stilisztika sokszínűségét, különböző megközelítéseiének lehetőségét, sőt szükségszerűségét elfogadva termékeny párbeszédet folytassanak a nyelvi stílusról és az ehhez kapcsolódó kérdésekről egymással s – kiadványaik révén – a szakmai közönséggel, valamint a stilisztika iránt érdeklődő olvasókkal.

A kutatócsoport az 1996-ban megjelent *Hol tart ma a stilisztika?* című kiadványa után 1998 második felében újabb tanulmánykötettel jelentkezett. A *Stilisztika és gyakorlat*, mint címe is mutatja, ellentétben a stíluselméleti írásokat tartalmazó előző kötettel, a stílus vizsgálatának gyakorlati lehetőségeit kutatja.

A vizsgált szövegek nagy része a két világháború között keletkezett. Az is jelzés értékű, hogy ezeknek túlnyomó többsége szépirodalmi szöveg. Az ilyen szövegek stílusvizsgálata ugyanis – ha közvetett módon is – arra a régi, de mindig időszerű, azaz minden korban újrafogalmazódó kérdésre keresi a választ, hogy mennyire függ össze a mű nyelvi megformálásmódja a mű esztétikumával, másképpen szólva: mit ad az irodalmi szöveg stílusának értelmezése az irodalmi szöveg jobb megértéséhez.

A kötetben található huszonhat tanulmányt a szerkesztő egy bevallottan külsődleges szempont, a vizsgált szövegek műfaja, műneme alapján osztotta három fejezetre.

Szathmári István bevezető tanulmánya a stíluselmzés és a stílusirányzat kérdéseit a funkcionális stilisztika szemszögéből tárgyalja, majd a szecessziós stílus jellegzetességeit Ady Valaki *Útra-vált belőlünk* című versén keresztül mutatja be. Gáspári László két lehetséges elemzési modellt hozza fel: először a szövegeltértség mibenlétét vizsgálja Pilinszky *Egy arckép alá* című versében, majd Kosztolányi *Halotti beszédének* érvelését veti össze az ös-szövegével. Sziksziné Nagy Irma szintén a két Halotti beszéd stílus karakterét hasonlítja össze. Kozsoca Sándor az arany-motívum alakulását követi nyomon Tóth Árpád lírai életművében. Hel-tainé Nagy Erzsébet a nevek és az elmúlás stilisztikáját vizsgálja Sinka István költészetében. Kulcsár-Szabó Zoltán tanulmányában Az *Egy álmai* szövegének pragmatikája és retorikája közötti összetett viszonyt elemezve járul hozzá a Szabó Lőrinc-életmű új-raértelmezéséhez. A Weöres-kutatóként (is) számon tartott Nagy L. János két tanulmányt szentel az *Egysorosoknak*. Danyi Mag-dolna a Pilinszky költői nyelvére jellemző metaforatípusokat mutatja be. Bencze Lóránt egy Prohászka-elmélkedés „kultúrtörténeti háttérű, szövegstilisztikai szempontokon alapuló megközelítését és értelmezését” adja. Kocsány Piroska egy Németh László- és egy Móricz-szöveget alapul véve tárja fel a szabad függő beszéd, illetve gondolat alkalmazásának sajátos lehetőségeit. Kornyané Szoboszlai Ágnes egyik írása Németh László *Gyász* című regényét vizsgálja az írói névadás szempontjából. Modellértékűnek mondható Tolcsvai Nagy Gábornak Babits Kölcsey-esszéjéről írott tanulmánya, amely a szöveg retorikai-megformáltságbeli értelmezését adva világít rá a stílus történeti meghatározottságára. Az utána következő két dolgozatban kiemelt szerephez jut a szövegek retorizáltságának kérdése, de ezúttal Márai-szövegekhez kapcsolódva. Raisz Rózsa a *Füves könyvben* a szöveg típus és a szövegszerkezet, Csetter Ibolya a *Búcsú* című publicisztikai írásban a szövegalkotás felől közelíti a retorizáltság kérdéséhez. Fülöp Lajos Németh László nyelvi-stilisztikai műhelyét bemutató írása jól egészíti ki a kötetben található Németh László-elemzéseket. Kabán Annamária a tudományos szövegek, Róka Jolán pedig a reklámszövegek stilisztikai megközelítéséhez ad szempontokat.

A tanulmánykötetet haszonnal forgathatja az az olvasó is, aki a stilisztika gyakorlati problémáit iránt érdeklődik, s az is, aki arra kíváncsi, mit adhat hozzá a saját olvasatához egy (vagy több) ezred-vegi stílusvizsgálat. (Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1998.)

Tátrai Szilárd

Antik stíluselméletek Gorgiasztól Augustinusig

Adamik Tamás új könyvéről

Adamik Tamás, az ókori retorika legjobb magyar ismerője, Arisztotelész Rétorikájának fordítója ebben a könyvében tíz évvel ezelőtt megvédett akadémiai doktori értekezésének átdolgozott, a görögül és latinul nem értők (vagyis a mai érdeklődők túlnyomó többsége) számára is élvezhető változatát adja az olvasók kezébe.

Jó érzés fellapozni ezt a könyvet, mert kiállítása mintaszerű (ezért a Seneca Kiadót illeti a dicséret), szerkezete logikus, stílusa gördülékeny, és két mutatóval is el van látva.

A kötetet a szerző előszava vezeti be, majd tizenkét fejezetben követhetjük nyomon a stílus elméletének kialakulását és fejlődését. Egy-egy fejezet egy-egy nagy ókori gondolkodó retorikai nézeteinek ismertetését és értékelését tartalmazza (sorrendben: Gorgiasz, Platón, Arisztotelész, Theophrasztosz, Cornificius, Cicero, a hali-karnasszoszi Dionüsziosz, az ún. ál-Longinosz, Démétriosz, Quintilianus, Origenész, Augustinus). A könyv főbb eredményeit a négyoldalas Befejezés összegezi.

Talán feltűnt olvasóimnak, hogy az ógörög nevek leírásakor – folyóiratunk gyakorlatát követve – az ún. népszerű vagy fonetikus átírást alkalmaztam, míg Adamik professzor az ún. módosított latin vagy klasszikus filológusi átírással él (pl. Gorgiasz ónál *Gorgias*, Arisztotelész *Aristotelész* és így tovább). Ez azonban semmi-
ben sem csökkenti a könyv iránti elismerésem. Pusztán arról van szó, hogy egy a nagyközönség számára szerkesztett lapban célszerűbbnek látszik megmaradni a fonetikus (vagy „Devecseri Gábor-féle”) rendszernél, míg egy ókortudományi szakmunkában természetesen nem kifogásolható a latinhoz közelebb álló (az ún. „Kerényi Károly-féle”) megoldás.

Mint köztudomású, az igényes (már tudniillik önmagával szemben igényes) nyelvművelésnek részben a stilisztikán kell alapulnia. Márpedig a stilisztikának itt vannak a gyökerei, az ókori görög és latin retorikában. Ennek a klasszikus szellemi kincsnek ilyen részletes és árnyalt bemutatását, mint Adamik Tamás könyvében, magyarul eddig sehol sem találhattuk meg. Talán más nyelven sem, de ennek megítéléséhez nem vagyok elég jártas a témában.

A szerző iránti tiszteletünkön és barátságunkon kívül ez is oka volt annak, hogy ezt a művet az Edes Anyanyelvünk hasábjain is méltatni kívántuk. Szívből ajánljuk mindazoknak, akik érdeklődnek a stilisztika (és általában a nyelvi szépség filozófiája és esztétikája) iránt. (*Seneca Kiadó, Budapest, 1998. 305 oldal; ára: 2800 Ft; a kötet megrendelhető a kiadó címen: 1122 Budapest, Városmajor u. 15.; faxon: 201-75-60.*)

Kemény Gábor

Szűts László: Szójátéktár

A szerzőtől már tudtam, hogy készülöben van ez az anyanyelvi feltérőket tartalmazó munkája. Legnagyobb örömmre – és gondolom: sokunkéra – most meg is jelent ez a hasznos és érdekes kis kötet. Aránylag csekély terjedelme ellenére (153 oldalas a munka) igen nagy anyagot sűrít magába. Mintegy másfél ezer kérdést és választ, azaz megfigyeltetést tartalmaz tizenkét fejezetre bontva. Ezek közül az első nyolc csoport szóbeli feladványok gyűjteménye, a további négy pedig írásos feladatok összeállításához kínál kérdéseket.

A kötet tematikája színes, változatos. Helyesírási vonatkozású kérdésektől a valamilyen szempontból „beteg” mondatok rendbe tételére irányuló feladatokig számos feladványtípus megtalálható benne. Íme, egy-két kérdéstípus, szemléltetésül! (A helyes választ zárójelben mindjárt közlöm is.)

Feladatcsoport a régi mértékegységek nevével. Mit mértek elődeink a) *akóval*? (folyadékot); b) *rőffel*? (szövet hosszát); c) *árkussal*? (papír ívét, darabszámát); d) *fonttal*? (súlyt); e) *asztaggal*? (széna, gabona térfogatát); f) *öllel*? (hosszúságot); stb.

Játék a szóösszetételekkel. Melyik szó járulhat előtagként a következő három szóhoz? a) *-fő, -tag, -látogatás*? (család); b) *-tár, -borító, -jelző*? (könyv); c) *-szint, -szem, -víz* (tenger); d) *-kar, -szerszám, -szó*? (zene); e) *-szalag, -betét, -felvétel*? (film); stb.

Ritka szólások. Egy-egy kevésbé ismert szólás jelentését kell egy másik, ismertebb szólással megmagyarázni: a) *Egyik kőkény, másik galagonya* (Egyik kutya, másik eb); b) *Még lova sincs, máris kantáron búsul* (Előre iszik a medve bőrére); c) *Kemény sem füstöl magától* (Nem zörög a haraszt, ha nem fúj a szél); d) *Kemencéből katlanba* (Csöbörből vödörbe); e) *Minden fejszének akad nyele* (Minden zsák megtalálja a maga foltját); stb.

Idegen nyelv – magyar nyelv. E közismert idegen szavaknak ugyancsak közismert magyar megfelelőjük is van. Melyek azok? a) *pemzli* (ecset); b) *katedrális* (székesegyház); c) *rentábilis* (kifizető); d) *akut* (heveny); e) *privatizáció* (magánosítás); stb.

Szűts László többek között ezt írja könyve bevezetőjében: „Ezt a kiadványt különösen ajánlom magyartanároknak, akik pár perces vetélkedővel szeretnék színesíteni a nyelvtanórát, különféle vetélkedőműsorok szerkesztőinek, játékvezetőinek és versenyzőinek, illetve általában nyelvi vetélkedők résztvevőinek.”

A szerző ajánlásával magam is egyetértek; a „megcélzott” olvasók, használók körét is ugyanúgy jelölném meg, mint ő. E lap szerkesztőjeként azonban még hozzátésem: jó lélekkel ajánlom Szűts László Szójátéktárát az Edes Anyanyelvünk minden olvasójának figyelmébe. (*Ciceró Könyvkiadó, Budapest, 1999.*)

Grétsy László

Nyelvi illetan

(Szerkesztette: Deme László, Grétsy László, Wacha Imre)

Napjainkban egymás után jelennek meg a különböző illetanok, protokollkönyvek, melyek a kulturált társadalmi magatartás szabályait, szokásait írják le és rögzítik.

Régi felismerése a szaktudománynak, hogy a beszéd és a magatartás között szoros kapcsolat van. Ezt mindannyian a bőrünkön éreztük és érezzük, főleg az utóbbi tíz évben, amikor szinte robbanásszerűen megváltoztak és bizonytalanná váltak a társadalmi illetanok korábbi szabályai és formái. Velük együtt elbizonytalanodott, sőt eldurvult nyelvhasználati kultúránk is, különösen a „szóbeli közlekedés”, a kapcsolatteremtés, a társalgás.

E bizonytalanságok feloldásához kíván segítséget nyújtani a *Nyelvi illetan*. Ez az annak idején is úttörő jellegű munka – figyelembe véve az 1990 óta megváltozott társadalmi és nyelvi szokásokat – most második, átdolgozott kiadásban jelenik meg. Úgy foglalja össze a történelmi előzményeket és a nyelvi magatartás-kultúra mai gondjait, hogy az ismeretterjesztésen és a józan, megfontolt tanács-

adáson túl egyúttal további igényeket is támaszt a tájékozódásra; képet ad a jelenről és szempontokat a jövő kialakításához; önvizsgálatra készítet, emberi méltóságra nevel, de kerüli a leckéztetésnek minden csábítását.

Első ciklusa a közösségi magatartás alapkérdéseiről és alapformáiról szól. A második eleven stílusú, ötletesen tagolt kézikönyv, mely helyszínekre bontva vizsgálja a nyelvi illetan gyakorlati kérdéseit. A harmadik rész abcérendes kislexikonként mutatja be az egymással való érintkezés eszközeinek használati lehetőségeit, módját, stílusértékét.

Tanácsaival, útbaigazításaival százezrek számára teremthet ez a könyv tájékozódási lehetőséget. Pedagógusoknak, a közélet nyilvánossága elé lépőknek, diákoknak és felnőtteknek kínál korszerű ismereteket és érveket mindennapi munkájukhoz, kulturált nyelvi magatartásukhoz. (*Megrendelhető a Szemimpex Kiadónál: 1067 Budapest, Eötvös u. 10.*)

-a -e

Nyelvművelő versenyek, mozgalmak

Aranka György nyelv- és beszédművelő verseny

Kolozsváron 1999. március 26–28. között került sor az Anyanyelvűpolók Erdélyi Szövetsége, az Aranka György Nyelvművelő Kör, a Kolozs Megyei Magyar Tanárok Módszertani Köre és a kolozsvári Apáczai Csere János Gimnázium szervezésében az Aranka György nyelv- és beszédművelő verseny IV. országos döntőjére.

A szervezők ezt vallják: „A verseny a helyes nyelvhasználat, nyelvűpolás felelősségével az igényes közmagyar nyelv művelését szolgálja. Hisszük, hogy a nyelvismeret nemcsak nyelvtani ismereteket jelent..., hanem a nyelvi rétegek és beszédrétegek írott és beszélt változatainak alapos ismeretét és helyes használatát. Arra törekszünk, hogy a meghirdetett versenyfeladatok – értekező próza tolmácsolása, művészi szöveg tolmácsolása, szövegalkotás, nyelvhasználati, stilisztikai kérdések – ezt a nyelvismeretet mozgósítsák fiataljainkban. Ugyanakkor a verseny kiváló alkalom a szakmai tapasztalatok kicserélésére, a nyelvművelő mozgalmakkal kapcsolatos kérdések megvitatására.”

Az Édes anyanyelvünk nyelvhasználati verseny első hat helyezettje (*Patrúbány Csilla, Gál Katalin, Zsidó Attila, Kónya Klára, Nagy Zsuzsanna, Korondi Ágnes*) utazik ősszel Sátoraljaúj helyre; a Szép magyar beszéd kiejtési verseny első hat helyezettje (*Császár Melinda, Szűcs Gellért, Bartha Zsuzsanna, Pap Zsófia, Salamon Biborka, Kósa Boglárka*) pedig áprilisban Győrbe. A Versben bujdosó című vers- és prózamondó versenynek nincs olyan magyarországi megfelelője, amelyre a helyezettjeiket – köztük az itt is kiváló eredményt elért *Patrúbány Csillát* – tovább lehetne küldeni. Ennek ellenére a Kolozsváron is első ízben megrendezett versenyforma olyan sikeresnek bizonyult, hogy jelentőségéhez méltó hely illett meg a hazai versenyek sorában is.

Tatay Éva

Babits Mihály nyelvhasználati verseny

Az elmúlt év november végén másodszor rendezte meg a Ciszterci Rend pécsi Nagy Lajos Gimnáziuma a Babits Mihályról elnevezett nyelvhasználati versenyt a költő születésének évfordulóján. Résztevői a rend gimnáziumainak, a pécsi és Baranya megyei gimnáziumoknak, valamint a határon túli magyar iskoláknak a tanulói voltak, összesen 23-an.

A hármas feladat ez volt: egy Babits-vers elmondása, Babits prózájából egy részlet felolvasása és szónoki beszéd Babits valamelyik, előre megjelölt regénye alapján. A legjobb teljesítményt most is a szónoki beszéd hozta. A gólyakalifa Tábornok Elemére és álombeli alteregója a versenyben két valóságos személyt jelentett. A versenyző választhatott, hogy bármelyiknek az ügyésze vagy ügyvédje legyen. Egy óra felkészülési idő állt a versenyzők rendelkezésére. Utána szabadon 5–7 percen tartották meg vád- vagy védőbeszédüket. Két tanuló kivételével a tavalyihoz hasonlóan remekeltek a versenyzők.

A verseny győztesei: 1. *Sárközi Nóra* (Nagy Lajos Gimn.); 2. *Freytag Orsolya* (Gárdonyi Gimn.) és *Juhász Mátyás* (Nagy Lajos Gimn.); 3. helyezettek: *Farkas Anett* (Zrínyi Miklós Gimn.), *Kiss Melinda* (Babits Gimn.) és *Pisák Annamária* (Gárdonyi Gimn.). Különdíjas: *Füzyölgyi Alíz* (Ref. Gimn., Pécs).

Rónai Béla

A Magyar Versmondásért Alapítvány

megalakult s megkezdte működését. Akik létrehozták, tették ezt nem másért, mint a magyar vers- és prózamondó kultúra ápolásáért, a képzés minőségének emeléséért, a magyar irodalom közvetítésének népszerűsítéséért.

Az Alapítvány már ebben az esztendőben versmondó műhelyeket hoz létre, jól mondható rövid prózai művekből antológiát ad ki, s olyan műhelyt szervez, másokkal közösen, amelybe az amatőr előadókat felkészítő tanárokat is szeretettel várja.

Távlati tervei közt szerepel pódiumműsorok, oratórikus színjátékok, szertartásjátékok szerkesztése és bemutatása.

A Magyar Versmondásért Alapítvány együtt kíván dolgozni a Magyar Versmondók Egyesületével, az Anyanyelvűpolók Szövetségével és minden, a magyar előadóművészet ügyét szolgáló kíváncsi községgel. A kuratórium elnöke: **Bánffy György** színművész. Tagjai: **Debreczeni Tibor** főiskolai tanár, **Dunai Tamás** színművész, **Gáspár Sándor** népművelő, **Pataki András** előadóművész, **Szilvási Lajosné** előadóművész, **Szödy Szilárd** dramaturg, **Wacha Imre** nyelvész, főiskolai docens. Az Alapítvány főtítkára: **Virág László**. Levélcím: 1201 Budapest, Hatvani utca 33. Telefon: 284-2780. Számlaszám: BBRT 10104164-72821600-00000006.

Dété

Versmondó tábor

A Magyar Versmondásért Alapítvány, a kápolnásnyéki *Vörösmarty Alapítvány*, valamint az *Academia Ludi et Artis Egyesület* 1999. július 19–28. között Kápolnásnyéken szakmai tábort szervez vers- és prózamondók részére.

A tábor munkáját neves szakemberek (versrendezők, előadóművészek, mozgástanár és beszédtechnikus) irányítják. Részvételi díj: 10000–15000 Ft (a díj a pályázatok elbírálása után, valamint egyéb támogatások függvényében változhat). Jelenkezni írásban az alábbi címen lehet: A Magyar Versmondásért Alapítvány, Virág László főtítkár, 1201 Budapest, Hatvani u. 33. Bővebb információk a következő számon szerezhetők: (telefon/fax): 284-2780, valamint 06-30-950-8256.

Az Anyanyelvűpolók Erdélyi Szövetségének közgyűlése

A Sepsiszentgyörgy melletti kis falu, Árkos kastélyában tartja évente közgyűlését az Anyanyelvűpolók Erdélyi Szövetsége.

Az idén egy igen sokakat érintő kérdés került a középpontba: a tankönyvek ügye. Már csak azért is fontosá vált, mert a román törvények 1998-ban tették lehetővé külföldi könyveknek hivatalos román tankönyvekké nyilvánítását, illetve a közös tankönyveknek külföldi szerzőkkel való íratását (a rendelet külön megemlíti a szomszédos országokkal közös tankönyveket is).

A munka két szekcióban folyt. Az egyikben a matematikatanárok találkoztak **Kósa András** magyarországi professzorral, akivel a magyar és az erdélyi matematika-tankönyvek tananyagát, terminológiáját és stílusát hasonlították össze. A másik szekcióban a magyartanároknak először a szegedi **Nagy L. János** főiskolai tanár tartott előadást a tanári munka és a tanulói kreativitás kapcsolatáról. Ezután a Nemzeti Tankönyvkiadó felelős szerkesztője, **Takács Edit** számolt be az elmúlt év magyar nyelvi és irodalmi tankönyvválasztásáról. Az új tankönyvek kapcsán szólt a tankönyvválasztás csapdáiról, a tanár felelősségéről. Utalt arra, hogy a magyarországi kaotikus állapotokat a határon túl a tapasztalatokon okulva hogyan lehet elkerülni.

Bemutatta új kiadványait a bucaresti Pedagógiai Kiadó magyar szerkesztője, **Kovács László** is, számba véve a már elkészült és a most készülő romániai magyar nyelvű alternatív tankönyveket.

T. E.

* Az Anyanyelvápolók Erdélyi Szövetsége 1999. január 22–27. között Ördög-Gyárfás Lajos szervezésében már másodszer rendezett továbbképző tanfolyamot a székelyföldi fiatal rádiósok és televíziósok számára. A tanfolyam mintegy harminc résztvevőjének Illyefalván a Keresztény Kongresszusi Központ adott otthont. A többnyire kereskedelmi rádiók és tévék munkatársai három csoportban munkálkodtak. Beszédtechnikai gyakorlatokat végeztek **Stollár Katalinnak**, a Színművészeti Akadémia tanárának irányításával, a riportkészítést gyakorolták **Németh Miklós Attilának**, a Magyar Rádió felelős szerkesztőjének segítségével. A szövegértelmező és stílusgyakorlatokat **Wacha Imre**, a Kodolányi János Főiskola docense vezette.

* A Budapest II. kerületében levő iskolák munkáját segítő **Pedagógiai Szolgáltató Központ** szervezésében példásan előkészített, remek vetélkedő zajlott le 1999. április 8-án a Magyar Nemzeti Múzeum Lapidáriumában *A XVIII. század művészete* címmel. A versenyen részt vevő diákok ötfős csapatai egytől egyig imponáló teljesítményt nyújtottak, s a zenei, építészeti, irodalmi és egyéb feladatok mellett a nyelvi vonatkozásúakat is igen színvonalasan oldották meg. Ez, mint megtudtuk, már nem az első ilyen verseny. Csak így tovább, kedves szervezők és kedves fiatalok!

* **Nyelvtudományi könyvsorozat**ot bocsát útjára a Corvina Kiadó. Április 21-i sajtótájékoztatójukon bemutatják *Szabó Zoltán* (A magyar szépírói stílus történetének fő irányai), *Fónagy Iván* (A költői nyelvről), *Szépe György és Derényi András* (szerk.: Nyelv, hatalom, egyenlőség), valamint *Bánréti Zoltán* (Nyelv és agy) munkáját. Ugyancsak a kiadó gondozásában jelenik meg – végre – magyarul *Beaugrande és Dressler Bevezetés a szövegnyelvészetbe* című munkája.

* A *Gyógyszerészet* című, nagy múltú szaklapnak már korábban is volt nyelvművelő rovata. Ezt nemrég, legnagyobb örömmel, felújították. A *Helyesírás – helyes írás* című sorozatban **Láng Miklós** igyekszik a lapból vett idézetek javítgatásával a szerzők és a szerkesztők figyelmét felhívni a szebb, magyarosabb, pontosabb fogalmazásra.

* Megalakult az **Igényes (15 magánhangzós) Kiejtésért Munkaközösség** **Bodolay Géza**, **Buvári Márta** és **Mészáros András** szervezésében. A nem bejegyzett szervezet célja a 15. magánhangzó, a zárt e (ë) kiejtésbeli megőrzése.

* Fontos nyelvészeti könyveket bocsátott ki – sajnos, csak belső használatra – a Magyar Rádió Oktatási Osztálya. Legutóbb *Vékassy László* (A rádiós személyiségről, A hivatásos beszéd és személyiség), *Balázs Géza* (szerk.: Kommunikáció- és médiaismeret szöveggyűjtemény), valamint *Wacha Imre* (A szöveg és hangzása) könyve jelent meg a Rádió kiadásában.

* **Magyar Nyelvészeti Továbbképzési Füzetek** címmel **Antalné Szabó Ágnes** szerkesztésében sorozatot indított az ELTE Mai Magyar Nyelvi Tanszéke. Az első két kötet, *Balázs Géza* (Mediaműfajok) és *Bartha Csilla* (A szociolingvisztika alapjai) munkája már meg is jelent.

* Megalakulásának 35. évfordulójához érkezett a *Vajdasági Magyar Nyelvművelő Egyesület*. Vezetője, **Kaszás Károly** szövetségünknek küldött levelében meglehetősen szomorú képet fest a nagy múltú egyesület jelenlegi helyzetéről, működési lehetőségeiről. Működésükhöz már évek óta nem kapnak semmiféle támogatást, teljesen saját magukra vannak utalva. De eltökélt szándékuk, hogy tevékenységüket nem hagyják abba. Hangjukat továbbra is hallatják a Magyar Szóban, az Újvidéki Rádióban; továbbra is küzdenek azért, hogy a magyar feliratok ne tűnjenek el teljesen a vajdasági városokból, falvakból, s szervezett programjaikat is rendre megtartják. További kitartó munkát s a jelenleginél sokkal több lehetőséget kívánunk a már eddig is számos nehéz próbát kiállt egyesületnek! Mi továbbra is

Címszavak az új értelmező szótárhoz (5.)

bérekoldulás – rendszerint testi hibások vagy gyerekek felhasználása koldulás céljára; a bérekoldusoktól az összegyűjtött pénz elvész, s csak bizonyos összeget hagynak meg számukra.

élménygyógyfürdő – többfunkciós fürdő. A sárvári szállodához tartozó belső és szabadtéri gyógyfürdő-medencékben pezsgőfürdő, masszázsfüvőka, fekvőpad, gejzír stb. is létesül (Magyar Nemzet, 1998. november 14.).

fejvadászat – kivételes tehetségű, felkészültségű közép- vagy felső vezető kiválasztása. Az erre szakosodott vállalkozás: a *fejvadász cég* (Üzleti 7, 1999. április 6.).

fehérgalléros bűnöző – ún. intellektuális bűncselekményt (pl. befolyással való üzérkedést, sikkasztást) elkövető személy.

kiléptető lakás – hajléktalanok számára létrehozott átmeneti lakás, amelyben 12–24 hónapig kedvezményes lakbér fejében maradhatnak, s lehetőséget kapnak saját lakásra való gyűjtésre.

látványpark – szórakoztató- és szabadidőpark. A Vidám Parkhoz hasonló, ám annál több funkcióval (botanikus kert, állatkert, játszótér stb.) rendelkező objektum. Nagykanizsa és Sormás között épül az első magyarországi látványpark (Magyar Nemzet, 1999. február 10.).

morgatópróba – a riasztójelzések (szirénák) működésének csökkentett hangerővel („morgatással”) történő kipróbálása. Pl. „A havi ellenőrzés keretében egy pillanatra léptek működésbe a szirénák, s a vijjogó hang helyett csak tompa morgás volt hallható” (Magyar Nemzet, 1999. február 2.).

multi – valamely multinacionális cég rövidített elnevezése. Pl. A *multik* újabb bevásárlóközpontokat építenek.

telefonszex – emelt díjú telefonszolgáltatás, amelynek során hangszalagról vagy élőben szexpartner „beszélget” a hívó féllel. Pl. A *telefonszex* napjaink egyik legnépszerűbb erotikus szolgáltatásává, vállalkozásává nőtte ki magát (PHD – Programok, Hírek Diákoknak, 1999. március 11.).

videokonferencia – a személyes és a tömegkommunikáció keveredéséből jött létre a vizuális kommunikáció új válfaja: kép-hang kapcsolat különböző helyszíneken lévő emberek között.

Várjuk továbbra is olvasóink észrevételeit és javaslatait!

B. G.

küldjük nekik lapunkat, s keressük a támogatás egyéb, hatékonyabb lehetőségeit.

* Nyáron megjelenik a példaanyagában megújított Helyesírási kézikönyv, amelynek címe is új lesz: **Akadémiai helyesírási szótár**.

* *Lexikális jelentés* – *aktuális jelentés* címmel konferenciát rendez ősszel az ELTE BTK Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke.

Összeállította: B. G. és G. L.

*

Helyesbítés. Ez évi 1. számunk 17. oldalán elismerőleg adtuk hírt arról, hogy az Eszterházy Károly Tanárképző Főiskola kiadta a *Helyesírásunkról, helyesírásunkért* című hasznos kötetet, ám a főiskolát akaratlanul „lefokoztuk”, ugyanis a nevükben levő *Tanárképző* szó helyett *Tanítóképző*-t írtunk. A hibáért ezúton kérünk elnézést!

PONTOZÓ

Mindenekelőtt az 1999. évi 1. számban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk meg.

I. *Névtoldó*. 1. Riza. 2. Rózsa. 3. Edina. 4. Gida. 5. Marianna. 6. Olinda. 7. Hermina. 8. Adelinda. A betoldott betűkből összeolvasható név: Zsigmond.

II. *Szerző és műve*. 1. a) Felvet, b) felnevet. 2. a) Karter; b) karmester. 3. a) Kitölt; b) kiküntölt. 4. a) Forog; b) fortog. 5. a) Lettek; b) letétek. 6. a) Égető; b) édesgető. 7. a) Szép nő; b) Szép Emő. 8. a) Koros; b) kordélyos. A többletbetűkből összeolvasható név és cím: Nemeskürty: Édes Erdély.

III. *Hétszer hét*. 1. Újságos. 2. Ortopéd. 3. Szilánk. 4. Vakmerő. 5. Regruta. 6. Koszorú. 7. Perényi. Az átlóban olvasható regénycím ebben a sorrendben Úri muri, 5,6,4,2,7,1,3 sorrendben pedig Rokonok. A két regény írója: Móricz Zsigmond.

IV. *Szóegyenletekből verscímek*. 1. Cseng az élet. 2. Uram, osztorozz meg. 3. Csak egy perc. 4. Arat a magyar. A négy cím kezdőbetűjéből összeolvasható helynév: Csucs. Itt lakott több évig a versek szerzője, Ady Endre.

V. *Péchy Blanka a nyelvről*. Amióta az eszemet tudom, mindig szerelmes voltam az anyanyelvembe.

Azok közül a megfejtőink közül, akik megszerezték a sorsolásban való részvételhez szükséges 80 pontot, a következők részesülnek könyvjutalomban: Antal Magda, Kolozsvár (Cluj), Fântâneleu 57/5 (3400); Csuha Sándor, Eger, Szalpart u. 29. (3300); Kanczlemé József Mariann, Székesfehérvár, Szekfű Gy. u. 17. VI. 3. (8000); Kelecsényi Irén, Budapest, Baba u. 7. (1025); Krúdy Gyula Gimnázium Péchy Blanka szakköre, Nyíregyháza, Epreskert u. 64. (4400); Oroszné Bossányi Márta, Szirmabesenyő, Jókai u. 10/a (3711); Rapiné Nagy Andrea, Fábiansébestyén, Szabadság u. 3. (6625); Sarkady László, Cegléd, Seilyem u. 13. (2700); Szalóci Viktória, Tiszabura, Petőfi út 19/1. (5235); Turó Mária, Komárom, Mártírok útja 21/a (2900).

Nyereményükhöz gratulálunk!

A Pontozó újabb feladatai

I. *Hét faluban nem találni párját!* Ez a népies szólásunk elismerést, dicsőretet fejez ki, igaz, némi gunyoros, csipkelődő ízzel. Mi azonban ne törődjünk ezzel! Ha olvasóink meg tudják mondani, hogy az itt betűrendben következő hét cím mely hét neves írónk, költőnk egy-egy ismert, legalábbis ismerésre méltó verses vagy prózai művének címe, minden helyes megfejtésükért 2 pontot kapnak, azaz összesen 14 pontot szerezhetnek.

1. A faluban utcahosszat
2. A falu jegyzője
3. Az elsodort falu
4. Az én falum
5. Egy falusi nótáriusnak budai utazása
6. El a faluból
7. Falu

II. *Nyolcszor nyolc*. Megfejtőinknek az ábra helyes kitöltése után úgy kell átrendezniük a sorokat, hogy az átlósan elhelyezett L betűk helyén egy hangszer neve váljon olvashatóvá. Megfejtése 15 pont.

1. Egyfajta bűnöző
2. Megkapó, lenyűgöző
3. Szabadidőruha
4. Csomagvívó
5. Koronás fők
6. Papi tanácsadói testület
7. Megbízhatatlan személy
8. Könnyű szövetfajta

L							
	L						
		L					
			L				
				L			
					L		
						L	
							L

III. *Egy verscímet keresünk*. Rejtvényünkben 12 szópár tagjainak rövid meghatározását adjuk meg. A keresett szópárok első tagjai mind öt betűjegyűből állnak, második tagjai pedig ugyanaból az ötből – még a sorrend is azonos –, de egy többletbetűjegy is található bennük. Ha olvasóink helyesen válaszolnak a meghatározásokra, majd a szópárok második tagjában található többletbetűket sorban összeolvassák, egy jeles magyar költő egyik ismert versének címét kapják meg. Ennek megtalálásáért betűjegyenként 1, azaz összesen 12 pont jár, a költő nevének beküldéséért pedig további 4. Ki a költő, mi a vers címe?

1. a) Had
b) Kehely
2. a) Kocsis
b) Kívánó
3. a) Hull
b) A szű teszi
4. a) A fűzfa virágzata
b) Kis bárány
5. a) Szűrő a cethal szájában
b) Hamvas gyümölcs
6. a) Éléstár
b) Filmfelvevőgép
7. a) Színármalat
b) Díszes emelvény
8. a) Lisztfinomságú anyagot hint
b) Német népcsoport
9. a) Nívó
b) Majdnem
10. a) Rakat
b) Mímél
11. a) Szüntelenül, folyton
b) Pattanásig meghúz
12. a) Töllasodni kezdő (madár)
b) Nyalánk, falánk

IV. *Szóegyenletekből verscímek*. Négy szóegyenletet nyújtunk át olvasóinknak. Mindegyiknek a megfejtése ugyanannak a nagy költőnknek egy-egy verse, pontosabban annak címe. A címekért egyenként 4 pont, a költő nevéért további 4 pont jár; a megszerezhető pontok száma tehát 20. Segítségül – bár erre talán nem is lesz szükség – eláruljuk, hogy a négy cím kezdőbetűiből annak a városnak neve olvasható össze, amelyikben a költő diákéveit töltötte.

1. Gabonaszem + ajándékoz + ez + építőanyag + gyökértörzs =
2. Csavarfajta + bódult + kellene (tájiisan) + láncoló =
3. Kórus + védelmez + szoknya + 1 híján fél tucat + évszak =
4. Antik + $\frac{\text{dajka}}{2}$ =

V. *Szakonyi Károly a nyelvről*. Keresztrejtvényünk fő sorában ezúttal Kossuth-díjas írónknak, Szakonyi Károlynak egy nyelvünkkel kapcsolatos megállapítása olvasható. Megfejtésül ezt kell beküldeni. (25 pont)

Az e számunkban közzétett rejtvények együttes értéke 90 pont, de már 70 pont is elég ahhoz, hogy valaki részt vehessen megfejtésével a sorsolásban, és egy értékes könyv nyertese lehessen. A rejtvények megoldását 1999. szeptember 15-ig tesék beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Budapest, Pf. 122.

Minden rejtvénykedvelő olvasónak sikeres megfejtést és jó nyaralást kívánnak – a rovatot szerkesztő Grétsy Lászlóval együtt – a rejtvények készítői:

Dékány Erzsébet (IV.), Doroszai Elekné (III.), Harmati Gizella (II.), Láng Miklós (I.), Schmidt János (V.)

Írói intelem

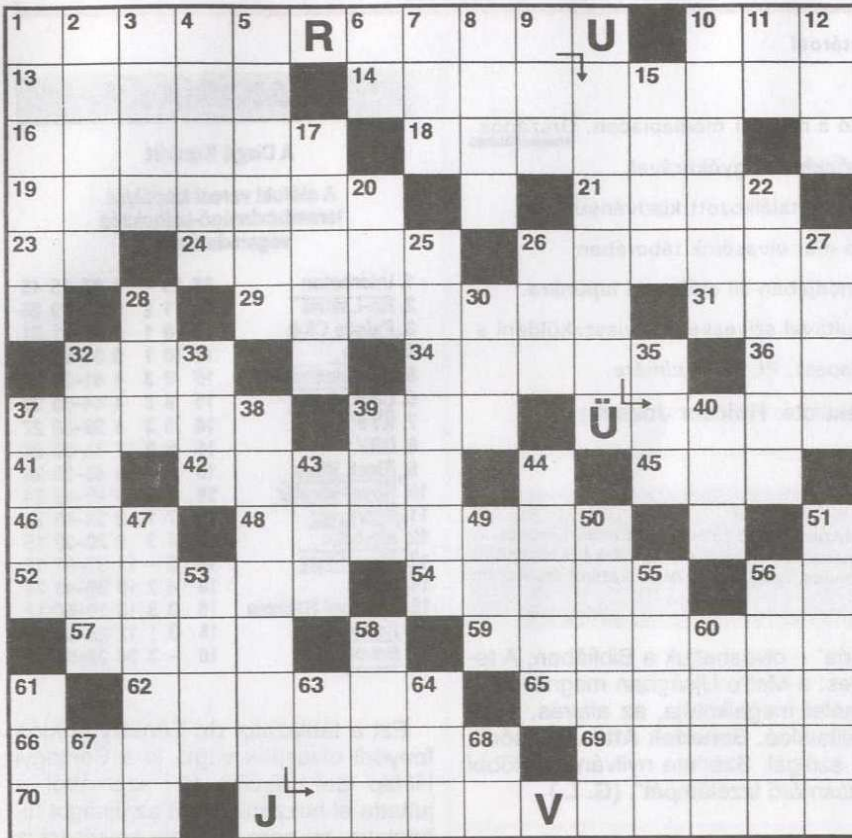
Takács Tibor

Gyönyörű, zöngés mássalhangzó

Gyönyörű, zöngés mássalhangzó,
beszédhang: bé, te isteni
leírt betű, örömet játszó,
ki tudott megteremteni?

A sok *b* betű mind enyém:
baba, bábu, báj és Babits,
a béke maga a remény,
s a boldogság vad tája is.
Bácsi, ha mondják, vad leszek,
bajuszt csak nagyapám viselt,
a bosszú örök rettenet,
barátságra ki ad hitelt?
Barlangba bújok, hogyha bánt
a barbár mindennap baja,
barkától szép a fűzfaág,
mint lányok bársony mosolya.
Botond, Batu kán, Barcsay,
Báthory, Bethlen, Bem apó,
a múlt mélybe hullt nagyjai,
történelmünk szívszorító!
Balassi Bálint, ki a vers
királya volt, hány bécsi lány
becézte a boros, a nyers
költőt bíborszín nyoszolyán.
S még mennyi *b*! Bogács akadt
bőrömbbe, benne van ma is,
botrányt kavartak a szavak,
elvesztem bennük magam is.
Boldogság? Belém égető
boldogtalanság, jajduló,
béklyó, bilincs, bélyeg a nő,
barna bársonyként ég a szó.
Berszenyések az éveim,
bakacsinos az éjszakám,
bizakodó reményeim
babonás bálványok csupán?
Bánat! Nagyon-nem-szeretem!
Boldogságot éget a szó,
hogy mit csinálunk szerelem
közben, most le sem írható,
bár égeti a nyelveket
az akkor mondható ige,
felgyújtjuk az önkívület
tűzét a vágyak mélyiben.
És a bor? Néha szárnyat ad,
nekem a vörösbor a bor.
Ha becsípek? Szégyelld magad,
bolond vagy te, Takács Tibor.

Gyönyörű *b*, szívembe fészkelte,
te legszebb betűk egyike.
Anyanyelvem ma tőled részeg,
békét adj, ha majd menni kell.

VÍZSZINTES: 1. Szakonyi Károly gondolatának kezdő szavai. 10. Hézag. 13. Balatoni üdülőhely. 14. Itt található a szoknyán a korc. 16. Talált gyerek. 18. Vonzó fémeszköz! 19. A Küküllők menti dombság egyik településéről való. 21. ... Montand; kedves emlékü francia színész, énekes. 23. Képző, a -ve párja. 24. Japán festő, a pop-art mestere (Maszuo). 26. Világ bajnoki ezüstérmes német labdarúgó, ma sportvezető (Uwe). 29. Szerelőruha. 31. Nyírségi község lakosa. 32. Kadosa ...; 20. századi zeneszerző. 34. Amely helyre. 36. Üres kút! 37. Zólyom folyója. 39. Spanyol exkirályné. 41. Potykaszelet! 42. ... bear; műszárból készített szőrmeszerű kelme. 45. Elemi részecske. 46. Nemecek ellenfele (Feri). 48. Üzemanyag. 52. Svájci kanton, illetve annak székhelye. 54. Sérülést okoz. 56. Melléknév, rövid. 57. Dallam-, idegen előtagként. 59. Vermet elkészített. 62. Mészköhegység Horvátország és Bosznia-Hercegovina határán. 65. Attikai görög városállam. 66. E terület felszabadítására indultak a keresztes hadak Európából. 69. ... Maaazel; USA-beli karmester. 70. Fordítva befűvesedő terület!

FÜGGŐLEGES: 1. Kopoltyúsokkal táplálkozó (állat). 2. A farkasok vezére A dzsungel könyvében. 3. A Maldív-szigetek fővárosa. 4. Békés megyei város lakosa. 5. Idegen előtag: nő-, női. 6. Ady Endre egyik álneve. 7. Tagadószó. 8. Ókori balkáni nép tagja. 9. Kemény víz! 10. Bányai jövesztőgép. 11. Továbbá. 12. Mondat eleme. 15. Oxidálódott réteg vasötvözetek felületén. 17. A bantu nyelvek egyike, a Zambézi alsó folyásánál beszélik. 20. Erre a helyre. 22. Ébred, irodalmi szóval. 25. Bájos, kedves. 26. Szlovén autók jelzése. 27. A Norma Rae című film rendezője (Martin). 28. Erődítmény. 30. Már értem! 32. Egyezmény. 33. Egykori tömegmértékegység. 35. Ancsa. 37. Pest megyei város. 38. Az írói intelmének második, befejező része. 39. Készül a mérkőzésre. 40. Hím juh. 43. Koppenhágai. 44. Usti nad...; Elba-parti cseh város. 47. Kúszó indájú, sötét bogyójú erdei növény. 49. A Solaris írója (Stanislaw). 50. Pezsgőt hűtő. 51. Az I. világháborúban győztes szövetség. 53. Pelin; bolgár író. 55. Mikes Kelemen szülőhelye. 56. ...-José Nat; francia színművésznő. 58. Múlhatatlan. 60. Pólus. 61. Nincs szárnya, mégis leszáll. 63. Mesterséges holdak lefényképezésére alkalmas kamera (AFU). 64. Szoknya. 67. Szél belseje! 68. Félig dönt!

Schmidt János

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

Kedves Könyvtáros!

A Diéta Magazin 1996 májusától megtalálható a magyar médiapiacra. Országos terjesztésű nőknek szóló magazin tele receptekkel, fogyókúrával, ismeretterjesztő cikkeivel. Amennyiben még nem találkozott kiadványunkkal, szívesen küldünk Önnek tisztelet példányt. Ha már olvasóink táborában üdvözölhetjük, az alábbi kupon segítségével módjában áll előfizetni lapunkra. Kérjük, a megfelelő kupont kitöltve postafordultával szíveskedjen visszaküldeni a Könyvtárellátó Folyóirat Expedíció 1391. Budapest, Pf.: 204 címére.

Helyi terjesztésű nőknek nem ajánlott! (Beküldte: Holczer József.)

Einstein – Csaknem 1500 találmány fűződik nevéhez. A határozott vonalak a gömbölyített formákkal kombinálva erős racionalizmust, önfegyelmet és akaratot árulnak el.

„A hang Jákob hangja, de a kar Ézsau karja” – olvashatjuk a Bibliában, A teremtes könyvében. Ez esetünkre így érvényes: a Metró Újságban megnevezett személy Einstein, az általános relativitáselmélet megalkotója, az aláírás, valamint a jellemzés azonban Edisoné, a jeles feltalálóé. Benedek Attila olvasónk, a példa beküldője mindjárt magyarázattal is szolgál. Szerinte nyilván az előbbi kiválóság, azaz Einstein „találta fel a relativitásmérő izzólámpát”. (G. L.)

MATÚRA KLASSZIKUSOK *light*

A Matúra Klasszikusok megújult sorozatát a kissé frivolan csengő *light* névvel illetük: úgy csenghet ez mintha valami diétás üdítőitalt kínálnánk. Pedig az új sorozat kötetei nem ízletlenek, csak könnyebben használhatók: zsebre dughatók, jobban olvashatók és áttekinthetőbbek. Mindent tudnak, amit csak kell, csak éppen jobban alkalmazkodnak a tanulékony diák igényeihez. Egyesítik a Matúra Klasszikusok jól ismert szolgáltatásait a kézhez álló és kényelmes zsebkönyvformátummal. Az új kiadványoknak nemcsak a formáját, hanem az árát is a középiskolás diákok zsebére terveztük.

A Matúra *light* kommentárjait és jegyzeteit változatlanul jeles hazai irodalomtörténészek írják, a sorozat főszerkesztője Szörényi László, az MTA Irodalomtudományi Intézetének igazgatója.

A *light* tej, a *light* margarin, a *light* kóla és a *light* drogok után itt a *Klasszikusok light*, benne többek között *Petőfi light*, *Szophoklész light*. Kissé furcsa ízlésről tanúskodik az új könyvsorozat neve. Reméljük, a III. évezredet nem a magyar nyelv *light* köszönti! (Beküldte: Zimányi István.)

Hogyan fedezték fel a géneket?

A gének elméletét 1865-ben dolgozta ki Gregor Mendel, egy csehszlovák szerzetes. Borsók keresztezésével kísérletezett, és leírta, hogyan öröklődtek tovább egyes tulajdonságok (méretek és színek).

Nyilván egy szovjet és egy jugoszláv tudós társaságában... (Beküldte: Holczer József – az 1000 kérdés a tudományok világából című könyv 39. oldaláról; Pécs, Alexandra Kiadó.)

LABDARÚGÁS

A Diego Kupáért

A siófoki városi kispályás teremlabdarúgó-bajnokság végeredménye:

1. Interbeton	16	15	–	1	87–15	45
2. FC-Lavina	16	11	2	3	48–29	35
3. Palace Club	16	10	1	5	51–31	31
4. Diego	16	10	1	5	34–25	31
5. Sió-Menthol FC	16	9	3	4	41–23	30
6. Csoki-Sokk	16	9	3	4	44–30	30
7. KVV	16	8	3	5	39–38	27
8. DRV	16	8	2	6	32–30	26
9. Black Stars	16	8	–	8	45–30	24
10. Royal-Magyar	16	7	3	6	49–40	24
11. Interfuvar	16	7	1	8	32–48	22
12. Atletikó	16	4	3	9	20–30	15
13. Akva-Plast	16	5	–	11	37–51	15
14. Posta	16	4	2	10	28–49	14
15. Balatoni Hajózás	16	3	3	10	19–54	12
16. Balatoni Fit	16	3	1	12	25–64	10
17. Brooklyn	16	–	2	14	23–65	2

Ezt a táblázatot dr. Timaffy Miklós fonyódi olvasónk vágta ki a Somogyi Hírlap idei március 10-i számából, s juttatta el hozzánk. Nem az újságot hibáztatja, mi sem, de vele együtt mi is megkérdezzük: ha nem lenne odaírva, hol zajlott le az a bajnokság, amelynek végeredményét látjuk, gondolnánk-e bárki is a világon, hogy a helyszín: Magyarország? (G. L.)

Én inkább egy *pija nínót* vennék! (A Telehold című műsorúság hirdetései közül halászta ki, s küldte el hozzánk fenti megjegyzésével együtt Kerkes Barnabás.)

Eladó egy fatőkés Bőzen Dorfe zongora az 1800-as évekből. Tel.: 06-28-489-137

Magyarország éghajlata meglehetősen szélsőséges, az évnek csak töredék részében van igazán jó idő. Természetes dolog, hogy a sok hónapos sötétség után az emberek szinte áhítoznak a nap után. S mert sosem lehet tudni, hogy mennyi ideig tart a kellemes idő, aki teheti, kihasználja a napsütés minden percét. A májusi–júniusi napfény erős, főként víz mellett tényleg vigyázni kell az első

Mi nem egy országban élünk! (A Magyar Nemzetből ollózta: B. G.)